
ŠKOLSKÝ ŘÁD SV. VORŠILY V ČECHÁCH V DOBĚ BAROKA A OSVÍCENSKÝCH REFOREM MARIE TEREZIE

Ludmila Sochorová

Když školský řád sv. Voršily, těšící se ochraně papežů i milánského arcibiskupa sv. Karla Boromejského, který sepsal také ceremoniál obláček a slavnostní korunovace řeholnic, překročil hranice Itálie, aby prostřednictvím klášterních škol a pensionátů přispíval ke křesťanské výchově a vzdělávání žen v Evropě – a to nikoli pro klášter, ale pro svět – zaznamenalo řádové školství největší úspěch především ve Francii 17. století.

V období formování novodobé francouzské společnosti, barokní kultury i nového životního stylu aristokracie – za rozkvětu francouzského jazyka a literatury, preciózních salonů, hudby a divadla, výtvarného umění či architektury pozdějšího barokního klasicismu – vznikaly ve Francii rovněž desítky klášterů voršilek. Od nejstaršího řádového domu v L'Isle sur Sargue u Avignonu, jehož představená, zároveň básnířka Françoise de Bermond, řídila působení klášterní komunity v Provinci, spoluvytvářely také kláštery sv. Voršily charakteristické úsilí o novou identitu francouzské katolické církve doby baroka, ovlivněné idejemi gallikanismu – např. v pojetí slavného dvorského kazatele biskupa Bossueta.

Školský řád voršilek, jehož pařížská kongregace byla papežem Pavlem V. podřízena pravidlům augustiniánské řehole, doplněné konstitucemi sv. Ignáce, spolupracoval přitom programově se členy školského řádu Tovaryšstva Ježíšova jako svými duchovními vůdci a osvědčenými rádci¹. Zmíněná spolupráce, zahrnující rovněž misionářskou činnost v zámoří a směřující – v duchu Tridentina, avšak proti duchu ediktu nantského – k náboženské, a tím i politické jednotě Francie Ludvíka XIV. jako evropské velmoci, působila však rovněž při založení mateřského kláštera sv. Voršily v Praze, centru politicky pokořených, rekatolizací a válkami rozvrácených českých zemí.

Téhož roku 1653, kdy Sibylla hraběnka Lamboy – jejíž manžel, habsburský maršálek a bojovný katolík, byl rodák ze španělské Valencie – nabídla francouzskému klášteru sv. Voršily v Lutychu velkorysý peněžní dar pěti tisíc zlatých, jevila se vysoké církevní hierarchii v Čechách potřeba zajistit katolickou „evropskou“ výchovu ženské společenské elity nepochybně velmi naléhavá². Jak mohl dosvědčit pražský arcibiskup kardinál Arnošt hrabě Harrach, ale také dcera fundátorky Anna Marie Lamboy, vzdělaná v klášteře voršilek v Kolíně nad Rýnem a provdaná hraběnka z Bubna, či vlivná snacha Anna Františka,

rozená hraběnka z Martinic († 1694), příbuzná nejvyššího purkrabího Bernarda Ignáce Martinice.

Záhy po příchodu sedmi francouzských voršilek do Prahy ke vznešeným příznivcům školského řádu v habsburské monarchii přibyla císařovna Marie Eleonora, která roku 1660 založila klášter sv. Voršily ve Vídni, a poté i její nevlastní syn Leopold I., který s manželkou Klaudií Felicitas založil řádový dům v uherském Prešpurku roku 1676. A zatímco proslulý francouzský biskup Bossuet uctíval fundátorku kláštera voršilek z nové francouzské korunní kolonie, amerického Québecu, misonářku Marii ab Incarnatione Dei – „Therese de nouvelle France“ – v Čechách dceřinné konventy pražského novoměstského kláštera, vznikající na Hradčanech (1691), v královském hlavním městě Olomouci (1697)³ či v královském horním městě Kutné Hoře (1712), navazovaly nejen na zásluhy, ale zároveň na autoritativní pozici školského řádu, kterou si rovněž kultivované francouzské voršilky z Lutychu v Praze získaly.

Už roku 1701 se klášterní konvent na Hradčanech stal dokonce dějištěm jednoho z proslulých svatojanských zázraků: v období příprav beatifikačního procesu Jana Nepomuckého bylo zázračné uzdravení ochrnuté Terezie Veroniky Krebsové, 21leté dcery královského rychtáře horního města Mostu, jejíž sestra žila v hradčanském konventu, připisováno vidění a modlitbám nemocné k budoucímu českému zemskému patronu⁴.

V této době začínaly k evropské akulturaci zemské stavovské obce nepochybně výrazně přispívat rovněž umělecké a společenské aktivity, spojené mj. se stagionami profesionální vlašské opery v Praze. Od roku 1698 k nim reprezentační sál svého paláce v Hybernské ulici propůjčil známý F. A. hrabě Špork (1662–1738), na jehož příkaz byla také roku 1701 na okraji palácové zahrady postavena dřevěná jednopatrová divadelní aréna. Zde v letech 1703–1705 vystupovala např. společnost vlašských operistů pod vedením známého impresária Giovanniho Sartoria či v letech 1717–1719 soubor drážďanské dvorní opery s kapelníkem Antoniem Lottim, předvádějící zároveň ve svých inscenacích i divákům z řad měšťanské reprezentace dobové adaptace konvencí barokní společenské etikety⁵.

Renomované řádové domy sv. Voršily se v rekatolizovaných českých zemích stávaly tehdy čas od času rovněž místem nábožensky či politicky motivovaných „exercitií“ dobových celebrit. Tak roku 1719 přilákala pozornost pražské aristokracie favoritka saského kurfiřta a polského krále Augusta II. Silného (1697–1733), která na doporučení kurfiřtovy nové snachy, habsburské arcivévodkyně a neteře císaře Karla VI. Marie Josefy, po své konverzi načas žila v novoměstském klášteře voršilek v Praze. Hezká a veselá hraběnka von Osterhausen – o níž v archivu pražské arcibiskupské konzistoře není zmínky – byla

však záhy vysvobozena urozeným polským nápadníkem, který ji po svatbě znovu uvedl ke drážďanskému dvoru⁶. Zde jako varhaník dvorní katolické kaple působil proslulý český komponista J. D. Zelenka (1679–1745), rovněž konvertita, který na objednávku pražského Tovaryšstva Ježíšova vytvořil ke slavné české královské korunovací císaře Karla VI. známou korunovační operu „Sub olea pacis et palma virtutis“ z roku 1723⁷.

Klášterní školy a pensionáty řádu sv. Voršily, konvenující mentalitě evropské nobility i tradičním nárokům na prestižní výchovu urozených slečen či dívek z rodin zámožného měšťanského patriciátu, byly už tehdy vyhledávány chudnoucí českou zemskou aristokracií v míře, která mnohdy překračovala jejich kapacitu i reálné možnosti financování. Tato skutečnost limitovala nejen výběr urozených slečen jako žákyň a chovanek klášterních škol, ale také proces přijímání nových adeptek do školského řádu. Např. klášterní konvent voršilek v Kutné Hoře, který pod vedením představené R. M. Anny Aloisie od Narození Panny Marie a za podpory zdejší známé jezuitské koleje zaznamenal neobyčejný ohlas nejen mezi rody okolní rytířské šlechty – k ní patřila i rodina představené, rozené slečny Klusákové z Kostelce – byl po roce 1712 nucen přistoupit na zásadu, podle níž se nově přijaté konventuálky musely vyživovat z vlastního přínosu⁸.

Důraz na rodové kontakty a výši klášterního věna, před nímž požadavek přiměřeného vzdělání adeptek mnohdy ustupoval, byl pro školský řád v českých zemích zřejmě faktorem retardujícím právě v období pozdního baroka, kdy se prestižní vzdělanost žen a dívek z řad aristokracie i nobilitovaného měšťanstva – charakterizovaná v Evropě tradičním znakovým systémem sociální a kulturní distinkce – už dávno stala společenskou nezbytností.

Příležitost k „evropské“ konfrontaci v tomto ohledu se ambiciózním příslušnicím zemské stavovské obce naskytla např. v průběhu příprav královské korunovace Karla VI. a samotných korunovačních slavností roku 1723; tehdy za pobytu vídeňského dvora v Praze přítomnost řady aristokratických kavalírů, vynikajících umělců, ale také měšťanských podnikatelů, známých bankéřů a obchodníků umožnila prověřit i mnohé konvence barokního životního stylu a společenské etikety, získané rovněž v klášterních školách sv. Voršily. Podobnou „evropskou“ příležitostí ke společenské a kulturní konfrontaci se v následujících letech staly např. okázalé slavnosti kanonizace sv. Jana Nepomuckého v Praze, pořádané českou církevní hierarchií roku 1729 za spolupráce vynikajících umělců rovněž v duchu barokní estetiky a přetrvávající symboliky duchovních i společenských tradic⁹. Právě v novém klášterním kostele voršilek na Hradčanech, budovaném podle projektu Kryštofa a K. J. Dienzenhoferů, dokončil už roku 1728 mohutnou freskovou výzdobu na počest světce slavný malíř českého vrcholného baroka V. V. Reiner (1689–1743).

V téže době, kdy klášter ženského špitálního řádu sv. Alžběty, založený z iniciativy několika aristokratek v čele s Marií Markétou hraběnkou z Valdštejna, začínal rozvíjet svou charitativní činnost, zároveň pod vedením české kněžny-abatyše Marie Gabriely hraběnkyně Lažanské zahajoval své působení i dlouho budovaný Ústav šlechticů na Novém Městě Pražském : šlo však o reprezentativní světskou instituci, která měla po evropském vzoru přispívat k důstojné budoucnosti chudých či osiřelých slečen ze starých domácích aristokratických rodů.

V létě 1740 předkládal novoměstský konvent u sv. Voršily pražské arcibiskupské konzistoři podklady pro pravidelnou visitaci kláštera a volbu nové představené. Podle nich zajišťovalo výuku ve zdejších školách 11 konventuálek, v jejichž čele stála 52letá Mater Maria Agnes od Srdce Ježíšova – světským jménem Terezie Alžběta Stařímská z Libštejna (1688–1750), zároveň asistentka představené a „Praefectin Kostfreylein“, pocházející ze starého českého rytířského rodu; k jejím příbuzným patřil např. jezuita František Stařímský (1680–1757), tehdy regent staroměstského konviktu. Ve třídě pro urozené slečny a chovanky pensionátu působily: 47letá Mater Marie Kajetána od Prozřetelnosti Boží – světským jménem Kajetána Schmidtgräbnerová z Lustenecku (1693–1746), sakristiánka konventu, která slečny zároveň vyučovala francouzštině, příbuzná tehdejšího hejtmána Plzeňského kraje, původem z tamějšího rytířského rodu. Dále 48letá Mater Marie Aloisie od Vzkříšení Krista, světským jménem Anna Springerová (1692–1747), původem zřejmě z vážené měšťanské rodiny; 47letá Marie Benigna od Pěti ran Ježíše, světským jménem Marie Terezie Bechyňová z Lažan (1693–1767), členka starého českého rytířského rodu; 30letá Marie Nepomucena od Bičování Krista, světským jménem Marie Anna baronesa Příchovska (1710–1778), pocházející z dalšího starého, později do hraběcího stavu povýšeného rodu; a posléze 29letá Marie Benigna od Svaté Trojice, světským jménem Anna Barbora Blešíňová (1711–1764), zřejmě konventuálka měšťanského původu.

Ve vnějších školách novoměstských voršilek, rozdělených na třídy pro docházející slečny a měšťanské externistky, tehdy vyučovaly: 47letá Marie Clementia od Hory Kalvárie, světským jménem Marie Terezie baronesa Rajska z Dubnice (1693–1766), členka známého českého rodu, k němuž patřil i jezuita Timotheus Rajský (1700–1761), profesor etiky, historie a poetiky na pražské universitě, bývalý německý katecheta u sv. Voršily. Dále 48letá Marie Alžběta od sv. Augustina, světským jménem Marie Anna Reichlová (1692–1766), která byla zřejmě měšťanského původu; 36letá Anna Josefa od sv. Jana Nepomuckého, světským jménem Marie Josefa baronesa Dejmová ze Stříteže (1704–1770), členka známého, později do hraběcího stavu povýšeného rodu; 30letá Anna Thaddea od Trnové koruny Kristovy, světským jménem Josefa baronesa Pří-

chovská (1710–1799), jejíž příbuzná Marie Nepomucena vyučovala ve vnitřních školách konventu; a konečně 30 letá Marie Ludmila od Bolestných ramen Krista, světským jménem Anna Müllerová (1710–1780), opět konventuálka patrně měšťanského původu¹⁰.

V téže době, kdy byly do novoměstského konventu přijaty 19letá Marie Josefa baronesa Vernier – známý jezuita Jan Vernier (1679–1734) býval profesorem etiky a poetiky na pražské universitě – dále 26letá Barbora Valburga z Ehrenburka, ale také Johanna Nepomucena Cahsanova či Josefa Campione „von Campion“ ze známých usedlých italských rodin, však v prestižním hradčanském klášteře u sv. Jana Nepomuckého ze 36 zdejších konventuálek zajišťovalo výuku pouze devět voršilek ve věku od 24 do 50 let¹¹.

Mentalita české stavovské společnosti, jejíž dcery, sestry, neteře i budoucí snachy byly vychovávány také v kláštorech školského řádu sv. Voršily, byla v této době poznamenána vážnými obavami o postavení českých zemí a osud habsburské monarchie, již v brzké budoucnosti měla vládnout žena – nejstarší z dcer Karla VI., okouzující arcivévodkyně Marie Terezie (1717–1780). Záhy po nástupu mladé královny se tyto politicky motivované obavy potvrdily: za francouzsko-bavorské okupace Čech v letech 1741–1742 došlo rovněž k obsazení Prahy vojsky francouzského maršála de Belle-Isle, přítele pražského knížete arcibiskupa J. M. hraběte Manderscheida-Blankenheima; mezi francouzskými veliteli byl i Mořic hrabě Saský (1696–1750), levoboček zmíněného kurfiřta Augusta II. Silného a známý obdivovatel krásných žen, oblíbenec Ludvíka XV. Tehdy údajně našly některé pražské dámy také příležitost demonstrovat své zánícení pro módní „gallomani“ – jak zaznamenali škodolibí doboví pamfletisté. O tom se mj. zdál svědčit pozdější úspěch adaptace Molierových „Směšných preciózek“, uváděné po kapitulaci Francouzů a královské korunovaci Marie Terezie v Praze roku 1743 pod názvem „Die Franzosen in Böhmen“ v divadle v Kotcích¹². Zároveň ovšem tento úspěch zastřeně mířil i na teoretické postuláty tradiční aristokratické výchovy dívek, realizované rovněž v klášterních školách sv. Voršily.

Nicméně po zániku šporkovského „Opera-Hausu“ na Novém Městě Pražském, kdy samotná existence divadla v někdejších Kotcích byla výsledkem iniciativy bohatého patriciátu Starého Města Pražského – včetně finančně zainteresovaných měšťanek, mezi nimiž roku 1738 vynikala mladá manželka ambiciózního primátora Johanna Caspara Prandta, známá ctitelka italské opery Marie(Anna) Terezie – společenské a kulturní sebevědomí pražské měšťanské reprezentace i jednotlivých patricijek nepochybně pozoruhodně vzrůstalo¹³.

Roku 1743 se v materiálech pro visitaci novoměstského kláštera u sv. Voršily objevila poprvé zmínka o třicetileté novicce, která spolu se 24letou Annou

Knířovou, nyní laickou sestrou s klášterním jménem Aurelie od sv. Jáchyma († 1782), vykonala za přítomnosti kancléře pražské arcibiskupské konzistoře 1. 12. 1743 předepsaná „examen“: „Marie Theresia Schöpfin, Jungfer in der Apotheke“, klášterním jménem Anna Maria od sv. Josefa († 1749) – snad dcera známého bavorského malíře J. A. Schöpfa, tehdy usedlého v Praze († 1772) – vykonávala jistě náročnou práci, která vedle tradičního programu klášterní výuky mohla dlouhodobě výrazně ovlivňovat rovněž vztahy konventu k jeho měšťanskému okolí¹⁴.

Téhož roku 1743 se v Kutné Hoře konala okázalá slavnost při příležitosti přesídlení konventu voršilek do nového traktu kláštera Panny Marie Pomocné. Obřadního průvodu, vedeného kancléřem pražské arcibiskupské konzistoře Antonínem Vokounem, představenou mateřského novoměstského konventu R. M. Marií Terezií od Nesení Kříže Kristova a představenou kutnohorských voršilek R. M. Annou Aloisií od Narození Panny Marie, se v přítomnosti zakladatelky kláštera Eleonory hraběnky z Trautmannsdorfu a opata cisterciáků v Sedlci účastnilo 17 konventuálek, 4 laické sestry a také dvě „duchovní nevěsty s věnci na hlavách“. Následovala školní mládež, cechy, trubači a bubeníci, havíři, úřady a magistrát královského horního města – asistovali však jistě i představení zdejší jesuitské koleje, jejíž členové, tradičně zpovědníci, katecheti a exhortátoři konventů sv. Voršily, se rovněž výjimečnou měrou zasloužili o tradici školské řádové dramaturgie¹⁵.

Funkci prefekty vyhlášených kutnohorských škol voršilek zastávala tou dobou Mater Marie Etheria od sv. Korduly – světským jménem Anna baronesa Malovcová (1692–1780), zároveň asistentka představené, původem ze staré rytířské šlechty. V klášterním konventu dále působily: Anna Karolina od sv. Xaveria – světským jménem Anna Felicitas Smilkovská (1674–1757), rovněž členka starého rytířského rodu; Marie Angela a Marie Felicitas, rozené hraběnky Michnové z Vacínova, sestry z příbuzenstva pozdějšího nejvyššího purkrabího Filipa Krakovského z Kolovrat; ale i Marie Konstancie rozená hraběnka Serényi, Anna Xaverie, rozená baronesa Údrčská z Údrče či Marie Gottlieba, rozená hraběnka Haugwitzová, příbuzná známého oblíbence Marie Terezie; atd.¹⁶

V době, kdy nejvyšší purkrabí J. A. hrabě Schaffgotsch z pověření panovníce řešil otázky povznesení university Karlo-Ferdinandovy, se v Praze roku 1746 se souhlasem knížete arcibiskupa usídlila i školská kongregace anglických panen, etabloující se v Evropě od 17. století rovněž na tradiční výchovu mladých katolických dam „à la mode“. A zatímco první veřejná škola „anglických slečen“, otevřená roku 1747 v paláci hrabat Lažanských na Malé Straně, přilákala řadu dívek z urozených rodů i rodin zámožného patriciátu, vyvstávala školskému řádu sv. Voršily v českých zemích zřejmě úspěšná konkurence¹⁷.

Za rozkvětu aristokratických i měšťanských salonů v Evropě doby nastupujícího rokoka společenské tlaky na výchovu mladých aristek i měšťanských dívek přirozeně zesílily. Mentalita francouzské společnosti, ovlivněná velkými osvícenci typu Denise Diderota, Clauda Helvétia či Jeana le Rond d'Alemberta – a zároveň kultivovaným vystupováním, půvabem a duchaplností francouzských dam – se ovšem za daných sociokulturních souvislostí v polovině 18. století vyvíjely odlišně od společenských mentalit v českých zemích.

Tak byla např. roku 1748 přijata do novoměstského konventu u sv. Voršily 23letá Marie Filipina říšská hraběnka z Pöttingu, klášterním jménem Filipina Terezie od Jména Marie (1725–1788), k jejímž osobním údajům byla připojena následující výmluvná poznámka: „Ihre Exzellenz Graf Pötting als wirkliche Thumbprobst bei Alle heiligen und ihr leiblicher Papa hat zu Eintritt und in der Einkleidung die Ceremonien gehabt.“ Tradice barokní religiozity a mentálních stereotypů v českých zemích nejen v lidových vrstvách, ale i v řadách vzdělanců aristokratického či měšťanského původu nadále výrazně přetrvávaly¹⁸.

Roku 1750 navštívila krásná mladá císařovna Marie Terezie při příležitosti vojenských manévřů v Čechách rovněž klášter voršilek v Kutné Hoře, kde byla na památku její návštěvy zasazena lípa. Zbožná panovnice, později zakladatelka druhého pražského Ústavu šlechticů, umístěného po roce 1753 v někdejší Rožmberském paláci na Pražském hradě, však strádajícímu konventu svou mecenášskou přízeň neprojevila¹⁹. A přece právě v polovině 18. století se školský řád sv. Voršily v českých zemích ocitl ve velmi obtížném postavení, ovlivněném zejm. situací hradčanského kláštera, který byl těžce postižen už nároky na výpalné při francouzské okupaci Prahy.

Ze seznamu hradčanských konventuálek, pocházejícího zřejmě z let 1750–1753, nicméně vyplývá, že prefektou vnějších škol zůstávala nepochybně velmi schopná Mater Anna Columba od Hory Olivetské, rozená Schrötterová. Mezi vyučujícími působily: Mater Anna Ingnatia de Coelis, rozená slečna von Brisingell; Anna Eleonora od Narození Panny Marie, rozená hraběnka Kokořovcová; Anna Aloisie od Dětství Ježíšova, rozená baronesa Rabenhaupt – „Schreib Meisterin“; Anna Bernarda od Bolesti Kristovy, rozená Schudová; dále následovaly mladší Sorores Marie Antonie od sv. Augustina, rozená Perglerová z Perglasu, Anna Leopoldina od Duchovna Kristova, rozená Putzová z Breitenbachu, a Anna Terezie od Lásky Boží, rozená Rachlitzová. Ve vnitřní škole a v pensionátu hradčanských voršilek působily: Mater Anna Xaveria à Latere Jesu, rozená Reichlová – „Praefectin bey den Kost Gängerinnen“; Anna Filipina od společnosti sv. Voršily, rozená hraběnka Hartmannová z Klarštejna – „Conversatorin“, která se zároveň starala o klášterní knihovnu a dozírala na laické sestry; Anna Gabriela od Zvěstování Panny Marie, rozená baronesa Příchovská, která zůstávala

učitelkou francouzštiny; Anna Etheria od Čtrnácti sv. pomocníků, rozená Buscheková, která působila ve funkci „Teutsch und Böhmisch Schreib Meisterin“; Anna Wilhelmina od Tajné bolesti Kristovy, rozená Hieblová – dřívější lékárnice konventu a pomocnice ošetřovatelky (1738); Anna Paula od Devíti kůrů andělských, rozená baronesa de Fines; Anna Alžběta od sv. Karla Boromejského, rozená baronesa Losenau, která dozírala na slečny, žijící z klášterních fundací, a zároveň měla povinnost „auch ihnen die Rechnung zu lehren“; posléze Soror Anna Kajetána od Neposkvrněného početí Panny Marie, rozená Santnerová, která slečny měla „in der Music zu instrurieren“²⁰. Celkem tedy ve školách hradčanského kláštera vyučovalo v polovině 18. století už patnáct konventuálek, z nichž osm bylo členkami urozených domácích rodů; zbývajících sedm voršilek pocházelo zřejmě z vážených měšťanských rodin. Např. Mater Anna Wilhelmina, rozená Hieblová, snad členka rodiny ceněného tvůrce fresek a iluzivních architektur, Brandlova spolupracovníka bavorského malíře Jana Hiebela (1681–1755), usedlého v Praze, kde se oženil s dcerou známého malíře J. K. Kulíka; jeho synem byl Antonín Hiebel T. J. (1710–1792), tehdy profesor filosofické a později teologické fakulty v Praze²¹.

I v tomto období hospodářských potíží – a konkurence „anglických slečen“ – byly do hradčanského konventu u sv. Jana Nepomuckého přijímány další zbožné adeptky: např. Augustina Leopoldina kněžna z Fürstenberka, která profesní sliby vykonala v létě 1750, nebo Marie (Anna) Angela hraběnka Wallbrunn, skládající sliby v létě 1755. Klášterní věna i významné rodové kontakty obou slečen představovaly zřejmě za daných okolností zároveň určité záruky do budoucna²².

Rovněž mateřský novoměstský klášter u sv. Voršily tehdy přijímal další chórové sestry, ale také sestry laické: např. roku 1750 to byla 23letá Rosina Hoffmannová, klášterním jménem Monika od sv. Kříže († 1785) – podle představené konventu „Pragerisches Kind von guten Kräften“, jejíž „Arbeitsamer Stand“ ji zřejmě rovněž předurčoval k této náročné službě; roku 1751 skládala sliby 20letá Rosina Mangoldová, charakterizovaná v dopise pražské arcibiskupské konzistoři obdobnými slovy, poté laická sestra s klášterním jménem Laurentia od sv. Xaveria († 1782); atd. Některé z měšťanských dívek však už tehdy se vstupem do školského řadu po léta váhaly: např. 17letá panna Antonie Říhová, která se podle představené novoměstských voršilek R. M. Marie Terezie od Nesení Kříže Kristova rozhodla až „nach viel jähriger Erziehung in unserer Kost“²³.

V téže době, kdy se v Praze usadil i známý školský řád piaristů, orientující se tradičně na výchovu synů z měšťanských vrstev, dokázala už oblíbená představená kutnohorského kláštera R. M. Anna Aloisie u některých adeptek ocenit

především výjimečné vlastnosti osobnosti. Tak doporučila k přijetí mezi laické sestry např. pannu Barboru Kořínkovou, měšťanskou dceru z královského věnného města Mělníka, u níž vyzvedla „Fähigkeit nemblich eines freundlichen Humor und guten Leibskräften“²⁴; tedy vlastnosti v každodenním životě konventu ženského školského řádu nepochybně velmi potřebné.

Roku 1755, kdy císařovna Marie Terezie darovala nově založenému Ústavu šlechtičen na Pražském hradě panství a hrad Karlštejn – od roku 1625 z rozhodnutí Ferdinanda II. věnný statek českých královen – oslavil školský řád sv. Voršily stoleté výročí svého působení v českých zemích. Při příležitosti řádových oslav zaslala představená mateřského novoměstského kláštera R. M. Marie Terezie novému koadjutoru pražského knížete arcibiskupa A. P. baronu Příchovskému, jehož několik příbuzných žilo v pražských konventech voršilek, mj. rovněž seznam konventuálek, slečen z pensionátu a žákyň klášterních škol, které se měly zúčastnit slavnostních obřadů. Ze seznamu vyplývá, že mezi 36 novoměstskými „Pensionaires“ se roku 1755 nacházela řada slečen z předních českých rodů, zčásti spřízněných s členkami řádu sv. Voršily.

Z nich nepochybně vynikaly Ester hraběnka Kounicová, Antonie hraběnka Walderode, Lisette a Mariana hraběnky Věžníkovy, Marianna hraběnka Götzén, Lisette, Kateřina a Barbara hraběnky Wallbrunn, Marianna hraběnka z Bubna, Ludmila a Terezie hraběnky Dejmové ze Stříteže, Kateřina baronesa Malovcová; ale také Valburga hraběnka Kustošová ze Zubří, Filipina baronesa Vančurová ze Řehnic, Antonie a Josefa baronesy Radecké z Radče, Terezie baronesa ze Sternthalu, Nepomucena slečna Mladotová ze Solopisk, Marianna baronesa Haugwitz, Františka Stařímská z Libštejna, Josefa slečna ze Štampachu, Kajetána a Nanette baronesy Unwerthovy, Nanette baronesa Vernier, Josefa a Helena z Ehrenburku; atd.

Za urozenými chovankami a žákyňmi klášterních škol následovaly roku 1755 v menším počtu zřejmě vybrané měšťanské dívky : např. panny Baberle Mazorková, Karolina Kuchařová, Justina Čermáková, Ančerle Volachová, Katherle a Rosel Amerlingovy či Katerle Lišková; atd. Avšak ještě před těmito měšťanskými žákyňmi novoměstských voršilek byly pozvány k účasti na slavnostních klášterních „Gebet-Stunden“, kde se konventuálky i vybrané dívky po hodinách střídaly, také Mme von Lantzenfeld, Mlle de Vogine, Mlle Charlotte de Nyst či Mlle Lisette Trewetzky; snad šlo o domácí vychovatelky některých slečen, které působily zároveň jako „promeneuses“ urozených externistek²⁵.

Seznam účastnic klášterní slavnosti u sv. Voršily pak roku 1755 uzavíralo šest služebných, pečujících tehdy o slečny z pensionátu: v jejich čele stála paní Katerle Glubin, následovaly panny Mariandl Willingerin, Mariandl Šimsin,

Mariandl Rödlin, Lisl Marřin (Mářová) a Josefa Čisteckin; zdá se, že nejméně dvě služebné byly Češky²⁶.

V téže době oslavil hradčanský klášter u sv. Jana Nepomuckého výročí druhé profese své představené, 70leté R. M. Anny Konstancie de Corde Mariae, rozené slečny von Widman. Slavnostní scénická kompozice s názvem „Der zu König deren Baumen erwählte Todt Dorn = Bäsch in der einmahl Glücklich erlebten Wahl“ – jejíž libreto se dochovalo – nesla podtitul „In einem musikalische Opella vergestellet von einem gesambten Musicalischen Chor“²⁷. Šlo zřejmě o jednu z tradičních barokně stylizovaných slavností klášterů voršilek, jejichž ceremoniál předepsal sv. Karel Boromejský, na níž měla roku 1755 v hradčanském konventu nepochybně významný podíl rovněž zmíněná Mater Anna Kajetána od Panny Marie, rozená Sandtnerová, která slečny vyučovala hudbě.

Avšak už v následujících letech za války s Pruskem se právě situace hradčanského kláštera voršilek stala bezesporu dramatickou: po dalším výpalném roku 1757, které polohou exponovaný klášter u sv. Jana Nepomuckého, jehož budovy byly vystaveny nepřátelskému ostřelování, odevzdával tentokrát město obléhajícím Prusům, dosáhl deficit kláštera závratné sumy 100 tisíc zlatých²⁸.

Válečné škody, způsobené následky francouzsko-bavorské okupace i války s Pruskem, byly tehdy školským řádem pocíťovány o to tíživěji, že se v polovině 18. století v životě všech klášterů svými důsledky nadále projevovaly charakteristické vývojové tendence, související nejen s mentalitou české společnosti, ale také s ekonomickou a sociální diferenciací evropské společnosti této doby. Hospodářský úpadek některých urozených rodů, které se „tradičním“ vstupem dcer do kláštera pokoušely zmíněný vývoj zastavit či alespoň zpomalit; početnost aristokratických i měšťanských rodin, kde majetkové nároky dcer ohrožovaly budoucnost synů; válečná léta, zanechávající sirotky po důstojnících císařské armády, které bylo třeba přiměřeně zabezpečit; atd.

Ve stejné době, kdy císařovna Marie Terezie uzavřela spojeneckou smlouvu s Francií, se zároveň mezi názory předních francouzských osvícenců stále více prosazovala kritika autoritativního postavení katolické církve, nalézající ohlas i u přívrženců reformního katolicismu v Evropě. K nejvýznamnějším osvícenským kritikům patřil ideový tvůrce a jeden z redaktorů slavné Encyklopedie Denis Diderot (1713–1784), obdivovaný společník v pařížské kavárně de la Régence i v aristokratickém salonu Mme d'Épinay, který mj. prohlásil: „Svoboda je dar bohů a každý jednotlivec téhož druhu má právo těšit se jí od chvíle, kdy se začne těšit rozumu“. Aby na jiném místě Encyklopedie tento syn řemeslnické rodiny z provinčního francouzského městečka o postavení soudobé ženy

napsal: „Zbožnost je její jediná a poslední útěcha. Krutost občanských zákonů se téměř ve všech oblastech spojila s krutostí přírody“²⁹.

A tak v období rokoka jako životního stylu, který pěstování vztahů mezi lidmi povýšil na úroveň umění – ale také rokoka jako umění pro kultivovanou společnost, jež po vzoru Francie právě na půdě evropských salonů sociální či majetkovou nerovnost mezi lidmi vědomě přehlížela – vznikala požadavek osvobození ženy ze zajetí středověkých církevních představ i tradičních legislativních norem. Byl to právě Denis Diderot, který se jako zastánce lidské důstojnosti a svobody žen i dívek projevil zejm. ve své proslulé literární mystifikaci „Jeptiška“ z roku 1760, jež strhujícím způsobem líčila mravy a mnohdy nelístopnou motivaci rodin, nutících své dcery ke vstupu do kláštera³⁰.

Mentalita dívek, přijímaných do juvenátu školského řádu sv. Voršily, se v polovině 18. století, kdy se prosazovaly nové mentální stereotypy i nové formy společenské komunikace, přirozeně lišila od názorů a postojů zbožných adeptek doby baroka. Avšak ani v období rozkvětu barokní religiozity v 17. století nelze připustit v této subtilní sféře duchovního života a ženské emocionality, příliš uzavřené vůči pohledům zvenčí, zřejmě nepatřičná zobecnění: jak dokázala např. vášnivá milostná korespondence portugalské jeptišky Marianny Alcoforado či známý příběh někdejší proslulé favoritky Ludvíka XIV., francouzské karmelitánky Louisy de la Miséricorde.

Navíc ještě v osvíceném 18. století mohly právě v prostředí společenské elity stavovská hrdost a rodová solidarita chudých slečen či měšťanských dcer spolu s vědomím osobní odpovědnosti v některých případech převážet nad individuálními pochybnostmi i bolestmi; a stát se posléze dostatečnou motivací rovněž k odříkavému životu v klášterech školského řádu, který prostřednictvím svých žákyň a chovanek udržoval určitý kontakt s veřejností, a tím i s dobovým kulturním a společenským děním.

Samotný program tradiční výuky v klášterních školách sv. Voršily, založený na znakovém systému sociální a kulturní distinkce doby baroka, přetrvával – neboť právě tyto prestižní konvence se svými symbolickými konotacemi platily i nadále jako uznávaný kód mezinárodní sociokulturní komunikace v Evropě. Osvícenská společnost tak zároveň paradoxně prostřednictvím norem odsuzované barokní aristokratické etikety vytvářela kult přirozeného, oduševnělého, okouzujícího ženství³¹.

V době, kdy se v prostředí evropské nobility začínaly s osvícenskými ideály uplatňovat i takové formy komunikace, které byly bez účasti kultivovaných žen stěží myslitelné, musel však tradičně respektovaný školský řád sv. Voršily v českých zemích přistoupit k nepochybně bolestným opatřením. Po rozprodeji pozemkového majetku nejvíce zadluženého hradčanského kláštera, statků Nový

dvůr a Hostouň, následoval soupis klášterního kapitálu hradčanských voršilek, který na zaplacení dluhů zřejmě zdaleka nepostačoval³².

Proto císařovna Marie Terezie, která se pod vlivem nastupujících „vídeňských velikánů“ začínala zabývat otázkami školství a jeho reforem v habsburské monarchii, rozhodla někdejší ambiciózní klášter voršilek, proslavený jedním z novodobých zázraků sv. Jana Nepomuckého, posléze roku 1766 zrušit. Konventuálky měly přejít do mateřského novoměstského kláštera – a tak zatímco nejstarší dcera císařovny arcivévodkyně Marie Anna nastupovala úřad kněžny abatyše Ústavu šlechticů na Hradčanech s darem dvou milionů zlatých, představená zdejších voršilek nechala pro arcibiskupskou konzistoř vyhotovit potřebné doklady.

Vzápětí však ovdovělá panovnice, dobroditelka kláštera sv. Voršily v Trnavě a matka několika dcer – která ještě po letech s trpkostí vzpomínala na svou nedostatečnou přípravu korunní princezny – své rozhodnutí anulovala. Následujícího roku 1767, kdy za epidemie neštovic ve Vídni ztratila císařovna postupně svou snachu Marii Josefu Bavorskou, malou vnučku i dceru Josefu, rozhodla se pro jiné řešení: zavázala se hradit náklady, spojené s klášterním zaopatřením jedné z hradčanských voršilek. Pro tento zbožný účel si Marie Terezie, zotavující se z nemoci, zvolila 40letou Marii Innocentii, rozenou hraběnku von Schönau, příbuznou někdejšího pruského generála ve službách Benátské republiky za válek s Turky, která byla členkou řádu 23. rok a vykonávala tehdy funkci fortnýrky hradčanského kláštera.

Po vzoru císařovny se k podobným závazkům rozhodli i někteří členové panovnické rodiny a vídeňského dvora: např. arcivévodkyně Marie Alžběta, jejíž krásu epidemie neštovic roku 1767 rovněž osudově poznamenala, si pro tento účel zvolila 28letou sestru Annu Emanuelu od sv. Aloisia, rozenou Riedlovou; ovdovělá vévodkyně von Sachsen si vybrala 41letou Mater Annu Benignu od Srdce Ježíšova, rozenou hraběnku von Schönau a Mater Annu Michaelu, rozenou Enkewoirt, působící jako „lotione adjuncta“; princezny Alžběta a Kunigunda se rozhodly pro 46letou Mater Annu Magdalenu od Kříže Kristova, rozenou Bachmannovou, která byla pověřena péčí o klášterní šatstvo. Vévodkyně Emanuela Savojská hodlala podporovat 54letou Mater Annu Františku od Sedmi bolestí Panny Marie, rozenou Azzoni, která působila v klášterním pensiónátu, původem ze známé pražské italské rodiny měšťanských intelektuálů – jesuité Dominik a Petr Azzoniové byli tehdy profesory teologické fakulty; dále 76letou Annu Wenceslavu, rozenou Voglovou, dřívější „ChorRegentin“, a 27letou Annu Peregrinu od Anděla Strážce, rozenou Harbigovou. Josef kníže Fürstenberk se zavázal podporovat 64letou Mater Annu Adalbertu rozenou Voglovou, asistentku představené, a 59letou Mater Annu Augustinu, rozenou baronesu

Kocovu z Dobrše, která byla nyní představenou vnějších škol hradčanských voršilek; jeho mladší bratr K. E. kníže Fürstenberk, ochránce osvícenců, se rozhodl pro 30letou Annu Josefu Marii, rozenou kněžnu z Fürstenberka (s níž arcibiskupská konzistoř počítala jako s příští představenou hradčanského kláštera) a pro Annu Bernardu od Pěti ran sv. Františka, rozenou Krausovou. Podporu knížete Taxise získala 50letá Mater Anna Valburga, rozená slečna von Widman, podporu Oldřicha knížete Kinského Soror Aloisie od Dětství Ježíšova, rozená slečna de St. Vito; František kníže Lichtenstein podpořil 59letou Mater Annu Ursulu, rozenou Wolfingerovou, Augustin kníže Lobkovic Soror Annu Margaretu od Sv. Kříže, rozenou slečnu Parate; kněžna Khevenhüller se rozhodla pro 53letou Mater Annu Ethereu rozenou Buschekovou, která nadále vyučovala v klášterních školách; k finanční podpoře Anny Xaverie Terezie, rozené von Germetten, se zavázal kníže Schwarzenberk. Hrabě Buquoy se rozhodl vydržovat v klášteře 43letou Mater Annu Emerentianu, rozenou slečnu z Breitenbachu, Michal hrabě Martinic 43letou Marii Deodatu, rozenou hraběnkou ze Šternberka; Adam hrabě Šternberk podpořil 51letou Mater Mariannu, rozenou hraběnkou ze Šternberka, vyučující v klášterních školách, Prokop hrabě Černín zase 50letou Mater Marii Kajetánu, rozenou Sandtnerovou, nyní „RegensChorin“ hradčanského konventu. Hraběcí rodina Hartmannů z Klarštejna podpořila 59letou Mater Filipinu, rozenou hraběnkou Hartmannovou, která nyní vykonávala funkci „Praefecta Superioris Scholae“; František hrabě Morzin si vybral 38letou Mater Renatu, rozenou hraběnkou Morzinovou, zatímco hraběnka Vratislavová, rozená Kinská, zvolila 50letou Mater Alžbětu, rozenou baronesu Losenau; známý osvícenec baron Kressl z Kvaltenburka se rozhodl pro 73letou Mater Karolinu, rozenou hraběnkou Příchovskou, která právě oslavila jubileum druhé profese – 50 let od vstupu do řádu sv. Voršily; atd.³³

Téhož roku 1767 byla představenou obnoveného hradčanského kláštera u sv. Jana Nepomuckého zvolena se souhlasem pražské arcibiskupské konzistoře 46letá Mater Anna Xaveria Teresia od Vůle Boží, rozená slečna von Germetten, působící dosud ve funkci „magistra convictualium“, která působila v řádu 26. rok; tedy dáma, pocházející z rodiny proslulého profesora právnické fakulty v Praze JUDr. B. J. Germettena, který jako „postulator fidei“ vystupoval v letech 1715–1719 v procesu beatifikace zemského patrona sv. Jana Nepomuckého³⁴.

A tak v době, kdy na pražské universitě zahajoval své působení po dlouhých desetiletích opět první laik – profesor K. H. Seibt (1735–1806), který od roku 1763 vychovával mladou generaci nadšených osvícenců – školský řád sv. Voršily se rovněž volbou představené obnoveného hradčanského kláštera u sv. Jana Nepomuckého hlásil k duchovnímu dědictví a prestižním tradicím zemské stavovské obce doby baroka. Zatímco obdivovaný profesor Seibt, ctitel J. Ch. Gottscheda a Ch. F. Gellerta, přednášející už v Praze německy, rozvíjel své teo-

rie v duchu programové přednášky „O vlivu krásných věd na vzdělání rozumu“ – a byl pražským knížetem arcibiskupem Příchovským jako chráněncem zemské aristokracie roku 1766 pověřen přednáškami z církevního práva v arcibiskupském semináři – školský řád sv. Voršily prožíval naopak jiné, nepochybně slavnostní okamžiky své existence: úspěšné ukončení procesu beatifikace zakladatelky řádu, k němuž došlo roku 1754 zásluhou postulátorky, generální představené voršilek v Římě R. M. Aloisie Schiantarelli, vedlo totiž 30. dubna 1768 papeže Klimenta XIII. k prohlášení Angely Merici (1474–1540) za blahoslavenou³⁵.

V období osvícenských reforem Marie Terezie, kdy racionalizace systému universitního vzdělávání aristokratických či měšťanských kavalírů v zájmu potřeb centralizovaného absolutistického státu psychologicky připravovala další reformy – včetně zrušení kdysi mocného školského řádu Tovaryšstva Ježíšova – výchova a vzdělávání mladých dam v klášterních školách sv. Voršily zůstávaly na úrovni sociokulturních funkcí, obsahu a metod formativní barokní tradice.

Existující disproporce mezi oběma systémy životní i profesní přípravy mladé generace mohla nadále uspokojovat spíše sentimentální stoupence Rousseauova „Emila“ (a tedy obdivovatele prosté hrdinky románu Sofie, milující ctnost a vykonávající domácí práce) než ambiciózní potřeby nové ženské elity v Evropě opěvovaného „věku rozumu“. A to tím spíše, že vznikající osvícenský kult oduševnělého a okouzlujícího ženství přinášel s novými mentálními stereotypy i formy společenských kontaktů, které už od doby rokoka rozvíjely „dorozumění mezi dvěma lidmi nebo nejvýše v malé skupině: konversace, psaní dopisů. komorní hudba, tance, společenské způsoby i svádění...“³⁶. K těmto subtilnostem společenských mentalit a životního stylu 18. století, jež přinášel dobový sentimentální model něžných přátelství, ovšem tradiční klášterní výchova dívek přirozeně nedosahovala.

Nicméně právě v těchto letech se v klášterním juvenátu u sv. Voršily začínaly objevovat vedle dcer známých, konzervativně smýšlejících aristokratických rodin – jako byly např. 21letá Marie Terezie a Marie Alžběta hraběnky Věžníkovy či jejich sestřenice Valburga hraběnka Kustošová ze Zubří, bývalé chovanky kláštera – rovněž osiřelé měšťanské dívky z důstojnických rodin. Např. roku 1763 po válce s Pruskem to byla 20letá dcera hejtmana pluku Colloredo Terezie Löperová, narozená ve Freiburgu; roku 1769 zase 26letá dcera kapitána pluku Wolfenbüttel Marie Alžběta „von Januš“, narozená ve Frankfurtu nad Mohanem, ale i 20letá dcera hejtmana regimentu Alt-Königsegg Karolina Salvatori, narozená v Praze; atd. Přijímány byly však rovněž adeptky z početných aristokratických rodin osvícensky smýšlejících státních byrokratů, jako byla např. roku 1771 tehdy 17letá Marie Anna hraběnka von Götzen či 20letá Marie Anna

baronesa von Unwerth, příbuzné direktora filosofické fakulty pro logiku, metafyziku a humanitní studia Petra Hebenstreita von Streitenfeld; atd.³⁷.

V téže době, kdy mateřský novoměstský klášter u sv. Voršily ztratil svou dlouholetou představenou, všeobecně respektovanou R. M. Marii Terezii od Nesení Kříže Kristova, rozenou slečnu von Mosern (1682–1769), zřejmě intelektuálku v konventu („Ihr rühmlicher Wandel ist in ihrer Lebensschreibung zu finden“), objevily se mezi listinami novoměstského kláštera i první česky psané protokoly. Týkaly se přijetí dvou laických sester: 22leté Anny Jawurek, dcery měšťanského učitele z Benešova († 1818), která vykonala příslušná „examen“ 30. listopadu 1770, a 26leté Thecly Holleczeck z Třemošné, dcery kočího z vrtbovského panství Nekmír († 1818), která přijímací zkoušku absolvovala 3. prosince 1770. V téže době ještě do klášterů voršilek v českých zemích docházeli kromě německých také čeští katecheti: např. roku 1764 vykonával tuto funkci u sv. Voršily na Novém Městě Pražském pověřený jezuita Bernard Haslauer (1728–1767), tehdy profesor liturgiky na teologické fakultě a mj. katecheta u sv. Salvátora³⁸.

Před visitací novoměstského kláštera koncem roku 1772 předkládala R. M. Marie Emerentiana od sv. Voršily pražské arcibiskupské konzistoři obvyklé podklady, zpracované ke dni 10. listopadu 1772. Podle seznamu konventuálek žilo tehdy u sv. Voršily 33 chórových sester, oprávněných k volbě nové představené: k nejstarším a nejvlivnějším patřily 63letá Mater Marie Nepomucena, která dovršila 44 let v řádu, a 62letá Mater Anna Thaddea, žijící v řádu 43. rok, obě rozené hraběnky Příchovské, a tedy příbuzné pražského knížete arcibiskupa; následovala 70letá R. M. Marie Emerentiana, rozená Wendová, která oslavila 43. rok života v řádu, a 64letá Marie Ludmila, rozená Müllerová, 40. rokem v řádu. Podle počtu let v klášteře následovaly mladší konventuálky: 59letá Mater Marie Voršila, rozená slečna z Wimbergu, a 59letá Marie Xaverie, rozená Bollová; 53letá Marie Etherie, rozená baronesa Bechyňová z Lažan, a Marie Ignatie, rozená Schötzová; prefekta řádového domu, 52letá Marie Stanislava, rozená slečna Sedlecká, a 51letá Marie Anna, rozená baronesa Vernier; 50letá Marie Karolina, rozená baronesa Malovcová, 51letá Anna Leopoldina, rozená slečna Campion, 50letá Innocentia Ignatia, rozená hraběnka von Götz, 48letá Marie Rosalie, rozená hraběnka von Spaar, a 53letá Marie Vincentie, rozená hraběnka Walderode; dále 43letá Emanuela Josefa, rozená baronesa Lewenehr, 42letá Marie Maxmilian, rozená hraběnka z Trautmannsdorfu; atd.³⁹

Z těchto chórových sester ve věku od 28 do 70 let byla přibližně třetina konventuálek měšťanského původu; některé pocházely zřejmě z rodin známých hudebníků – např. 38letá Mater Anna Maria, rozená Urtikin, snad členka proslulé rodiny Kopřivů v pachtovských Cítolibeč; jiné z rodin známých lékařů či

právníků – např. 59letá Marie Xaverie, rozená Bollová, nebo 39letá Marie Františka, rozená Blovská. Z francouzských rodin pocházely Sorores Marie Gabriella, rozená Lepre, a Marie Klára, rozená Lafon – osiřelá dívka, která před vstupem do řádu žila už 6 let v klášteře.

V době, kdy bullou papeže Klementa XIV. z 21. července 1773 došlo ke zrušení školského řádu Tovaryšstva Ježíšova, císařovna Marie Terezie dvorským dekretem z 12. února 1774 rozhodla o nezbytných školských reformách v habsburské monarchii: každému poddanému se mělo dostat vzdělání podle jeho stavu a povolání; do škol měli být dosazeni schopní učitelé a mělo být zavedeno stejné, úplné, praktické a trvalé studijní zařízení, do něhož měly být zahrnuty školy venkovské a městské v německém jazyce, vyšší gymnázia, ale také klášterní studia atd. – včetně akademie věd. Dne 6. prosince 1774 byl pak na návrh známého reformátora, zaháňského opata J. I. Felbingera publikován ve formě císařského patentu všeobecný školský řád Marie Terezie, uvedený myšlenkou o výchově mládeže, která je nejdůležitější základnou pravé blaženosti národů⁴⁰.

V témž roce 1773 byla pak vydána rovněž anonymní „Úvaha o důležitém předmětu, o rodinné výchově mladých šlechtických kavalírů“, dílko známého osvícence F. J. hraběte Kinského, které o tři roky později následoval další spis z pera vzdělaného císařského generálmajora, přítele Ignáce rytíře Borna, s názvem „O hofmistrech“. Oba spisy měly získat stoupence osvícenské výchovy v řadách zemské aristokracie, již byly určeny; výchova dívek zůstávala však stranou pozornosti autora i jeho přátel z okruhu Soukromé Učené společnosti v Praze, korespondující tehdy s řadou evropských osvícenců.

Postupující laicizace kulturního a společenského života v tomto období vlády Marie Terezie přispívala tedy ještě ke zvýraznění disproporcí mezi systémem osvícenské výchovy kavalírů a prestižní tradicí klášterní výchovy mladých dam. Nicméně právě v těchto letech, kdy se v salonech evropských osvícenců proklamovaly ideály nové, na rovnosti občanů založené společnosti, a tím i nové sociokulturní pozice a role ženy, ustálil se zároveň v prostředí evropské nobility onen okázale bezstarostný životní styl, charakteristický pro období pozdního osvícenství, který na francouzském dvoře už roku 1770 okouznil rovněž nejmladší dceru Marie Terezie, dauphinku Marii Antoinettu.

Jak Aurora hraběnka Saská (1748–1821), nemanželská a jediná dcera slavného francouzského maršála, po letech vzpomínala: „V té době totiž uměli lidé žít a umírat! ... Nepěstovali žádné nepříjemné nemoci. Když měli dnu, přece jen chodili, a to bez bolestného výrazu tváře; utrpení každý skrýval, to patřilo k dobrému vychování. Lidé neměli ty dnešní obchodní starosti, které kazí rodinný život a otupují ducha. Uměli chudnout, aniž to bylo znát, jako dobří hráči,

kterí prohrávají... Snad by se dali odnést polomrtví na lov. Byli toho názoru, že je lépe umřít na plese nebo v divadle než doma v posteli mezi čtyřmi svícemi a protivnými muži v černém úboru. Byli filosofové, nehráli si na puritány, přísný život někdy vedli bez okázalého předvádění. Když někdo žil cudně, žil tak proto, že se mu to zalíbilo, a nenutil do toho ostatní a nebyl mrzout. Lidé se těšili ze života...“⁴¹.

Téhož roku 1778, kdy se někdejší chovanka kláštera v Saint-Cyru, půvabná a kultivovaná Mme Aurora de Saxe vdávala v Paříži za přítele proslulé Mme d'Épinay, ochránkyně osvícenců, nově zvolená představená mateřského novoměstského kláštera v Praze R. M. Marie Anna à Corde Jesu, rozená baronesa Vernier de Rougemont, zasílala arcibiskupské konzistoři se seznamem konventuálek mj. i výkaz fundací obou pražských klášterů voršilek. Ze seznamu vyplývaly také některé změny ve vedení klášterních škol u sv. Voršily; představenou vnějších škol se stala Mater Marie Stanislava, rozená slečna Sedlecká, ve vnějších školách pak vyučovaly: Marie Ludmila rozená slečna von Mühlensdorf; Marie Filipina, rozená hraběnka von Pötting; Marie Johana, rozená Říhová; Marie Terezie, rozená hraběnka Věžníková; Marie Michaela, rozená slečna Fahnebeck, a novicka Marie Aloisie, rozená baronesa Wiedersperg. Ve vnitřních školách pro urozené chovanky pensionátu působily: Marie Vincentie, rozená hraběnka Walderode; Marie Angela, rozená hraběnka Wallbrunn; Marie Wenceslava, rozená Hubálková; Marie Gabriela, rozená slečna Lepre; Marie Valburga, rozená hraběnka Kustošová, a Marie Klára, rozená slečna Lafon.

Otázkou zůstává, v jaké funkci působila novicka Marie Nepomucena, rozená baronesa Kocová z Dobrše, jíž bylo tehdy striktně uloženo: „Nepomucena hat ihre Lehrstunde sich in der Discant-Stimm zu Perfectionieren“.

Mezi urozenými konventuálkami, které v těchto letech nadále převážně zajišťovaly tradiční výchovu a vzdělávání klášterních žákyň či chovanek, byly už roku 1778 uvedeny jako slečny také obě Francouzky měšťanského původu; podíl dvou zbývajících měšťanských konventuálek – 42leté Mater Marie Johanny od sv. Augustina, rozené Říhové, a 34leté Marie Wenceslavy od Všech svatých, rozené Hubálkové – mohl být tehdy vymezen rovněž výukou českého jazyka v prestižních školách u sv. Voršily.

Z výkazu klášterních fundací je zřejmé, že novoměstský klášter u sv. Voršily disponoval roku 1778 kapitálem ve výši 5800,- zlatých, přičemž 1500 zlatých věnovala panna Marie Barbora Mazorková, žákyně klášterních škol roku 1755; 3000 zlatých darovala Dorothea hraběnka Millessimo, 800 zlatých Regina hraběnka Netolická a 500 zlatých Johanna hraběnka Walderode. Hradčanský klášter u sv. Jana Nepomuckého disponoval roku 1778 stavovskými obligacemi v hodnotě 7518 zlatých a u královského horního města Příbrami měl uloženo

dalších 750 zlatých. Celkově oba pražské kláštery ambiciózního školského řadu voršilek vykazovaly roku 1778 – kromě mešních fundací – kapitál ve výši 14 068 zlatých⁴².

Klášterní výchova, akcentující náboženství a křesťanské ctnosti, apelující na srdce a cit člověka, konvenovala zčásti rovněž ideálům pozdního osvícenství a byla v tomto ohledu nepochybně přístupná i některým osvícenským školským reformám. Nicméně obrazu ženy jako životní družky, důvěrnice, pomocnice a přítelkyně muže už v okruhu společenských elit svým reálným obsahem na sklonku 18. století zřetelně nedostačovala.

V době, kdy bratři a bratřanci klášterních žákyň či chovanek navštěvovali na pražské universitě, ve Vídni, Mnichově, Štrasburku i v dalších evropských městech přednášky z osvícenské filosofie, historie, etiky, ale také osvícenské kameralistiky, přírodních i právních věd, zůstávaly rovněž ambiciózní žákyně pražských voršilek typem své výchovy i jejími znakovými konvencemi nadále symbolicky spjatý s mentalitou a životním stylem pozdního baroka či rokoka.

Na sklonku osvíceného „věku rozumu“ se tak zejména uvnitř nastupující generace měšťanských dívek a budoucích měšťanských podnikatelů, státních byrokratů či intelektuálů potvrzovaly tradiční hodnoty a normy, ale i legislativní a sociokulturní disproporce, které na přelomu 18. a 19. století charakteristicky předznamenal rovněž bolestný vývoj ženské elity v českých zemích v následujících několika desetiletích proslulé „doby předbřeznové“.

POZNÁMKY

¹ Naposled Encyklopedie českých klášterů. Praha 1998, s. 166–167, 495–499. Dále srov. Čornejová, Ivana – Fechtnerová, Anna. Životopisný slovník pražské university. Filosofická a teologická fakulta (1654–1773). Praha 1986. Už roku 1673 vydala např. Mater Paula de Pomeran v Paříži dějiny řehole; třísvazkový duchovní deník, kde byl ke každému dni v roce přiřazen životopis některé z členek řádu, přeložil do němčiny roku 1720 P. Landshut T. J.

² Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA Praha), fond Arcibiskupství pražské (dále APA), inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104; srov. Bílek, T. V. Statky a jmění kolejí jezuitských... Praha 1893, s. 292; dále Sochorová, Ludmila. „Sicut lilium inter spinas“: k tradici aristokratické výchovy dívek doby baroka. In: AUC-Studia Ethnologica XI, 1998, s. 101–113.

³ Klášter voršilek v Olomouci byl při svém založení zčásti osazen i několika řeholnicemi z Prahy, podléhal však jurisdikci olomoucké diecéze; ve Slezsku

- vznikly v 17. století dva řádové domy – roku 1683 v Kladsku a roku 1687 ve Vratislavi. Srov. Krátký výtah z dějin konventu řádu sv. Voršily v Kutné Hoře. Kutná Hora 1912, s. 8. Dále srov. Encyklopedie českých klášterů: c.d., s. 166–167.
- ⁴ Naposled Vlnas, Vít. Sv. Jan Nepomucký, česká legenda. Praha 1993, s. 124, 145–148.
- ⁵ Dějiny českého divadla I. Praha 1968 (ed. F. Černý), s. 202, 205, 243, 256, 263–264; srov. Sochorová, Ludmila. Barokní tradice a mentalita pozdního osvícenství v procesu konstituování měšťanského salonu 18. století. In: AUC-Studia Ethnographica X, 1997, s. 105–113.
- ⁶ Srov. např. Šárecká, M.: Milenky královské. Praha 1993, s. 118–119.
- ⁷ Dějiny českého divadla I: c.d. s. 179, 187, 262; atd.
- ⁸ Sochorová, Ludmila. „Sicut lilium inter spinas“..., in AUC-Studia Ethnologica XI, 1998, s. 101–113; Krátký výtah., c.d. , s. 17.
- ⁹ Např. Dějiny českého divadla I: c.d. s. 187–188; naposled Vlnas, c.d., s. 159–172; atd.
- ¹⁰ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104; srov. Čornejová, Ivana – Fechtnerová, Anna, c.d., s. 435, 359 atd.
- ¹¹ SÚA Praha, APA, inv. č. 3701, sign. C 135/4, kart. 2191; srov. Čornejová, Ivana – Fechtnerová, Anna, c.d., s. 513.
- ¹² Teuber, O. Geschichte des Prager Theaters I. Prag 1883, s. 147.
- ¹³ Pömerl, J. Otevření divadla v Kotcích. In: Divadlo v Kotcích. Praha 1992 (ed. F. Černý), s. 7–15.
- ¹⁴ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104.
- ¹⁵ Spolupráci v oblasti řádové dramaturgie lze předpokládat zejm. u členů T. J. ve funkcích profesorů poetiky, kteří působili i jako zpovědníci, exhortátoři a katecheti voršilek, nebo patřili k příbuzným konventuálkám: např. Jan Vernier, Petr Azzoni, Timoteus Rajský atd.
- ¹⁶ Srov. Krátký výtah., c.d., s. 19–25.
- ¹⁷ Naposled Encyklopedie českých klášterů, c.d., s. 100–101.
- ¹⁸ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104; Sochorová, Ludmila. Každodennost v deníkových záznamech J. J. hraběte z Vrtby. In: Sborník Vlastivědných prací z Podblanicka. Praha 1994, s. 129–142.
- ¹⁹ Krátký výtah, c.d., s. 28; Encyklopedie českých klášterů, c.d., s. 327–328.
- ²⁰ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104.
- ²¹ Čornejová, Ivana – Fechtnerová, Anna, c.d., s. 167–168.
- ²² SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104.

- ²³ Srov. poznámku 22.
- ²⁴ SÚA Praha, APA, inv. č. 3701, sign. C 135/4, kart. 2191.
- ²⁵ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, C 120/1, kart. 2104.
- ²⁶ Srov. poznámku 25.
- ²⁷ Srov. poznámku 25.
- ²⁸ Naposled Encyklopedie českých klášterů, c.d., s. 455–456.
- ²⁹ Diderotova prvotina – „Filosofické listy“ z roku 1743 – byla právě pro útoky proti církvi odsouzena k veřejnému spálení na hranici. Např. Diderot, Denis. Jeptiška. Praha 1963, s. 229–230.
- ³⁰ Nikoli náhodou byl slavný Diderotův román, rozšířený díky rukopisné Correspondence Littéraire z let 1780–1782, vydán ve Francii až roku 1796.
- ³¹ Sochorová, Ludmila. Barokní tradice a mentalita... In: AUC-Studia Ethnographica X, 1997, s. 105–113.
- ³² SÚA Praha, APA, inv. č. 3701, sign. C 135/4, kart. 2191.
- ³³ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104.
- ³⁴ Srov. poznámku 33.
- ³⁵ Památník 400 ročního jubilea rehole sv. Uršuly. Trnava 1935, s. 33.
- ³⁶ Kitson, K. Barok a rokoko. Praha 1972, s. 123; Sochorová, Ludmila. Vesnický život „à la mode“ na divadle roku 1785 (K mentálním stereotypům pozdního osvícenství). In: AUC-Studia Ethnographica VIII, 1994, s. 87–98.
- ³⁷ SÚA Praha, APA, inv. č. 3701, sign. C 135/4, kart. 2191.
- ³⁸ V letech 1766–1773 byl českým katechetou u sv. Voršily jesuita Jan Zahořanský (1736–po 1794), profesor poetiky, poté filosofie, logiky a fyziky na pražské universitě, člen známé patricijské rodiny v Praze. Srov. Čornejová, Ivana – Fechnerová, Anna, c.d., s. 531–532.
- ³⁹ SÚA Praha, APA, inv. č. 3489, sign. C 120/1, kart. 2104.
- ⁴⁰ SÚA Praha, fond České gubernium-publicum (dále ČG-Publ.) 1774–1783, sign. S 1/1; Pannholzer, J. J. I. von Felbingers Methodenbuch. Freiburg 1892, s. 295 an.
- ⁴¹ Sandová, G. Příběh mého života I., citováno dle Mauroise, A. Lélia neboli Život George Sandové. Praha 1966, s. 22.
- ⁴² SÚA Praha, APA, inv. č. 3701, sign. C 135/4, kart. 2191.

ZUSAMMENFASSUNG

DER SCHULORDEN DER HEILIGEN URSULA IN BÖHMEN IN DER ZEIT DES BAROCKS UND DER AUFKLÄRUNGSREFORMEN MARIA THERESIAS

Ludmila Sochorová

Die Studie ist ein Beitrag zur Geschichte des Schulordens der heiligen Ursula, dessen ältester Konvent in den Ländern der Habsburger Monarchie dank der Stiftung der Sibylla Gräfin Lamboy im Jahre 1655 in Prag entstand. Die Klosterschulen und Pensionate bei dem mütterlichen Konvent in Prager Neustadt, später auf Hradschin (1691), aber auch in Olomouc/Olmütz (1697) und Kutná Hora/Kuttenberg (1712), die um die europäische Akulturation der Frauen und Mädchen aus dem Bereich der Landständegemeinde der Barockzeit strebten, wurden bald in solchem Maße ausgesucht, das ihre Kapazität und auch die reale Möglichkeiten der Finanzierung übertrat. Es machte sich bemerkbar z. B. in der Mitte des 18. Jahrhunderts, wann sich der Druck auf die Prestigeerziehung der adeligen Mädchen und der reichen Bürgertöchter evident erhöhte: die Aufklärungsgesellschaft bildete auf dieser Weise durch die Normen der verdamnten Barocketikette paradox auch den Kult der natürlichen, intelligenten, bezaubernden Weiblichkeit.

Die vorgehende Verweltlichung des Gesellschafts- und Kulturlebens trug auch in den böhmischen Ländern zum Hervorheben der Disproportionen zwischen dem System der Aufklärungserziehung der Kavaliers, das im Rahmen der Schulreformen Maria Theresias realisiert wurde, und der Tradition der Klostererziehung der jungen Damen bei. Die Wirkung des Schulordens der heiligen Ursula zeichnete dadurch gleichzeitig eine widersprüchliche Entwicklung der weiblichen Elite am Anfang des 19. Jahrhunderts und in den folgenden Jahrzehnten der „Vormärzzeit“.

**„V ÚCTĚ PODEPSANÝ...“
K PŮSOBENÍ KARLA NĚMCE NA VYŠŠÍ HOSPODÁŘSKÉ
A HOSPODÁŘSKO-PRŮMYSLOVÉ ŠKOLE V TÁBOŘE
A V ZEMSKÉM POMOLOGICKÉM ÚSTAVU V TROJI**

Helena Kokešová

Během přípravy článku věnovanému učňovským a vandrovním letům Karla Němce, syna Boženy Němcové, pro sborník Literární archiv se podařilo ve fondu Zemská hospodářská akademie v Táboře uloženém ve Státním ústředním archivu objevit nové prameny, které umožnily snáze objasnit Karlovy osudy v šedesátých letech, pro které, vyjma korespondence, prameny chyběly.¹ Tyto dokumenty jsou jedinečným zdrojem informací o životě a působení Karla Němce v letech 1870–1901, tedy pro dobu jeho činnosti na Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové škole v Táboře a v Zemském pomologickém ústavu v Troji.

Na základě archivního materiálu z výše uvedeného fondu, dále pak z fondů Zemský pomologický ústav v Troji, Zemský výbor, Český zemský sněm a s použitím údajů v dosavadní nepřiliš rozsáhlé literatuře jsme se pokusili objasnit Karlovy životní osudy a zhodnotit jeho význam.²

František Sitenský, bývalý kolega Karla Němce na škole v Táboře, v Hospodářském slovníku naučném vydaném v roce 1914 o Karlu Němcovi napsal: „Němec Karel, starší syn Boženy Němcové, známé české spisovatelky (*1839 v Litomyšli, †3. května 1901 v Troji u Prahy). Matka věnovala ho zahradnictví. Vzdělával se hlavně ve Společenské zahradě ve Slupích v Praze, pobyl v cizině a stal se pak učitelem zahradnictví na vyšším hospodářském ústavě v Táboře. Tam působil od r. 1874 do roku 1896, kdy ustanoven byl ředitelem zem. pomolog. ústavu v Troji. Jako učitel dovedl si získati lásku svých žáků i přízeň svých kolegů. V prvních dobách svého působení míval také někdy veřejné přednášky ovocnické pro širší kruhy a uveřejnil také některá pojednání z praxe zahradnické, tak na př.: „*O chřestu čili šparglu*“ (České Listy Hospodářské roč. I. 1893).“³ Ve slovníku je uvedeno i heslo věnované Karlovu mladšímu bratru Jaroslavovi, ve kterém je chybně uveden rok Jaroslavova narození. Chyba se vloudila i do datace počátku Karlova působení na hospodářské škole – Sitenský uvádí rok 1874. Podle dokladů, o nichž se zmiňujeme podrobně na následujících stránkách, nastoupil Karel do Tábora již 11. července 1870. Tato chybná data jsou

i v Ottově slovníku naučném, což se dá vysvětlit tím, že autorem obou hesel byl také F. Sitenský.⁴

Oba syny Boženy Němcové Jaroslava a Karla ve stručnosti zmiňuje i Nový velký ilustrovaný slovník, v Masarykově slovníku naučném je uveden pouze Jaroslav Němec. V dalších encyklopediích a slovnících bychom už jejich jména hledali marně.⁵

Nejrozsáhlejší článek věnovaný osobnosti Karla Němce uveřejnil v roce 1978 Jan Šonka.⁶ Jeho příspěvek je založen především na výročních zprávách hospodářské školy v Táboře vydávaných každoročně tiskem. Na základě takto získaných údajů Šonka hodnotí Karla Němce jako schopného odborníka, jehož činnost byla oceněna právě jmenováním ředitelem pomologického ústavu v Troji. Velice pozoruhodné je podle něho Karlovo úsilí o modernizaci výuky a to, že se snažil chápat výuku předmětu jako jednotu mluveného slova, pomůcek a praxe, tedy ne „školometsky“. Předpokládá, že Karel Němec měl i estetické cítění, které uplatňoval při zakládání zahrad. Šonka si všímá i vlivu výchovy B. Němcové a okruhu jejích přátel na profesní zaměření a další směřování obou synů. V tomto směru je však potřeba hlouběji prostudovat archivní materiály a zamezit tak četným zjednodušením a nepřesnostem.⁷

Také autor článku Průkopníci zahradnictví z roku 1988 ukrytý pod zkratkou I. R. se zmiňuje o přínosu obou synů Boženy Němcové pro rozkvět českého zahradnictví a ovocnářství. V podstatě však jen opakuje poznatky Františka Sitenského i s jeho chybnými datačními údaji.⁸

Nejnověji se osobností Karla Němce zabýval v popularizační publikaci Děti slavných rodičů Josef Březina a jeho údaje i s omyly převzala Helena Sobková. Ty se týkají především Karlova mládí, nezmiňuje se např. o jeho působení v Jezeří, chybně datuje Karlův příchod do zahrady hraběte Clam-Gallase v Košířích a do Tábora, kde uvádí mylně tradovaný rok 1874.⁹

Hospodářská škola v Táboře vydávala každoročně výroční zprávy o své činnosti, kde jsou též roztroušeny stručné zmínky o Karlu Němcovi. Ve zprávě pro školní rok 1869/70 je zaznamenáno jmenování Karla Němce ústavním zahradníkem a zároveň učitelem štěpařství, zelinářství a botaniky, ke kterému došlo 10. června na zasedání kuratoria v Táboře. V přehledu učitelského sboru je uveden mezi výpomocnými učiteli s poznámkou „letos ještě nevyučoval, protože nastoupil teprv 1. července.“ Postupně se stal správcem botanické a zelinářské zahrady, štěpařské školky a vinice, kterou založil ve školní zahradě v roce 1871.

Ve zprávě ze školního roku 1881/2 se uvádí, že výpomocný učitel Karel Němec vyučoval v I. a II. ročníku botaniku, v II. ročníku nemoci rostlin, ve III. ročníku zahradnictví, ve všech třech ročnících krasopis a demonstrace. Kromě

toho byl správcem botanické a zelinářské zahrady, ovocnické školky, vinice a botanicko-zahradnického kabinetu. V přehledu učitelského sboru je uvedeno, že Karel Němec byl zahradníkem ústavu, učitelem botaniky, štěpařství a zelinářství. V roce 1882 byl přijat nový profesor přírodopisu a fyziky František Sitenský a Karel Němec přišel o přednášky z botaniky. V dalších letech byl uváděn jako zahradník, učitel štěpařství, zelinářství a krasopisu. Kromě toho byl po celá léta zván k zakládání a správě parků a zahrad v Táboře a jeho okolí.

Zpráva z roku 1883/4 konstatuje, že Karel Němec zařídil škole bohatou sbírku travin, mechů a lučních květů a obstaral vzorky řezu ovocných stromů a vinné révy. Zařídil si temnou komoru, v níž studentům předváděl zvětšené obrazy odraženým světlem. Založil a také doplňoval sbírku semen. Za účast na výstavách v Praze v letech 1877 a 1883 obdržel diplom uznání a na výstavě v Třeboni v roce 1878 bronzovou medaili. V roce 1888 získala škola díky účasti Karla Němce na ovocnické výstavě ve Vídni stříbrnou medaili.

Ve školním roce 1886/7 uspořádal soukromou ovocnou výstavu, na které vystavil 86 druhů ovoce vypěstovaného v Táboře. Vypracoval plán na vybudování nové části městských sadů a založil dvě soukromé zahrady. V srpnu 1887 vedl štěpařský kurz v Klatovech a přednášel v tábořském dámském spolku Zora.

Ve školním roce 1895/6 zastával funkce správce zelinářské zahrady, ovocné školky, vinice a kabinetu zahradnictví a vyučoval předmětům štěpařství a zelinářství ve II. ročníku, všeobecná a podrobná botanika, krasopis a demonstrace v I. ročníku. V téže zprávě jsou i údaje o ukončení Karlova působení na škole. Píše se v ní, že vyučoval do Nového roku, načež se o jeho přednášky rozdělili docenti Sitenský, Feršman a Hájek. V druhém pololetí vyučoval jeho předměty nový zahradník Matěj Cígler.¹⁰

Souhrnné informace obsahují pamětní spisy vydané u příležitosti 10. a 25. výročí založení školy. V publikaci z roku 1876 je sice uveden pouze stručný jmenný výčet členů učitelského sboru, o Karlu Němcovi se v něm píše, že „vyučuje botanice a zahradnictví od r. 1870“.¹¹ Nejvíce údajů obsahuje Slavnostní spis z roku 1892: „Karel Němec, nar. dne 16. m. října 1839 v Litomyšli, studoval nižší realku na c.k. reálné škole v Praze a vyučil se zahradnictví ve společenské zahradě tamtéž. Po vyučení cestoval po Německu a byl zaměstnán co zahradnický příručí v Zahani, v král. zahradě Sanssouci a v Altoně. Navrátil se po čtyřech letech přijal místo příručího v Železově, pak v Rajci, v Košíři a na konec v kanceláři při společenské zahradě v Praze, kde kreslením plánů a zakládáním zahrad byl zaměstnáván. Od r. 1869 až do svého ustanovení v Táboře r. 1870 byl samostatným zahradníkem v Chlumci n. C. Na naší škole působí co zahradník a učitel zahradnictví, byly mu též svěřeny výklady o botanice etc. až do ustanovení profesora přírodopisu a od r. 1889 v přípravném kursu.“ V pře-

hledu členů učitelského sboru je uvedeno, že „vyučuje botanice a zahradnictví od r. 1870“. Měl na starosti botanický kabinet, který z větší části sám vybavil sbírkami obilovin, semen a dřevin, herbárii květin, kulturních rostlin a plevelů. Záhy po svém příchodu do Tábora rozšířil botanickou zahradu, kterou rozdělil na několik částí, kam umístil kulturní rostliny a plevely, další část upravil k pokusům z fyziologie, rostlinné patologie a k pokusům v pěstování kulturních rostlin. Vybavil i zahradnický kabinet, který byl později spojen s kabinetem lesnickým. Kromě botanické zahrady se staral o vinici, ovocný sad, zelinářskou zahradu a šparglovnu. Byl činný i literárně, v roce 1888 uveřejnil článek „Moderní zásady pěstování chřestu. Zkušenosti nabyté při pěstování chřestu Argenteuilskou methodou“. Do Slavnostního spisu přispěl článkem „Ovocnictví a zelinářství v posluchárně, v zahradách a sbírkách“. Také v tomto spise jsou, stejně jako ve výročních zprávách a pamětním spise z roku 1876, uvedeny údaje o výměře botanické a zelinářské zahrady a ovocné školky.¹²

V roce 1966 byla vydána brožura Sto let zemědělské školy v Táboře, kde se uvádí, že syn autorky Babičky strávil v Táboře 25 roků, vyučoval zde botanice, zahradnictví, spravoval botanickou zahradu a v roce 1895 odešel jako ředitel do zemského pomologického ústavu v Troji.¹³ Tolik údaje z tištěných publikací.

Dříve než se zaměříme na archivní dokumenty, zmíníme se ve stručnosti o dosavadním Karlově životě před příchodem do Tábora.

Druhorozený syn Boženy Němcové Karel se narodil 16. října 1839 v Lito-myšli. Na podzim roku 1850 začal navštěvovat hlavní národní školu v Panské ulici. V letech 1852–1854 studoval na státní reálce v Praze a v srpnu 1854 jej rodiče dali do učení k známému pražskému zahradníkovi Josefu Fialovi do Společenské zahrady na Slupi. Výuční list obdržel Karel 1. září 1855 a v téže době mu Policejní ředitelství v Praze vystavilo i Wandrbuch, neboli vandrovní knížku.¹⁴ Koncem dubna roku 1856 odjel Karel na zkušenou do zámecké zahrady v Zaháni, kde od roku 1845 žila jeho babička Terezie Panklová s ostatními sourozenci Boženy Němcové. Právě sestru Marii, provdanou za Jacquese Micheneta, požádala Božena Němcová o opatření místa u proslulého vrchního zahradníka Friedricha Teicherta. Karlův pobyt v pruské Zaháni a Postupimi, kam odešel počátkem května 1858, a později i v moravském Rájci a severočeském Jezeří je zachycen nejen v korespondenci s matkou, ale i s otcem Josefem Němcem.¹⁵

V královském zámku Sanssouci u Postupimi, který byl letním sídlem Fridricha Viléma IV., zůstal Karel téměř jeden a půl roku. V září 1859 se vypravil přes Zahán zpět do Prahy. Doma se však zdržel jenom krátce, neboť již 4. listopadu 1859 odjel do Rájce na Moravě, kde díky Josefu Fialovi získal místo za-

hradnického pomocníka. V polovině srpna 1860 Rájec opustil a po několika-denní zastávce v Praze odjel do německého Eisenbergu u Seestadtlu, dnešního Jezeří u Ervenic, kde zůstal do února 1861. Po návratu do Prahy pracoval v Košířích v zahradě hraběte Clam-Gallase zvané Klamovka. Byl tak spolu se sourozenci Jaroslavem a Dorou svědkem narůstajících rozporů mezi rodiči, které vyústily v matčin útěk do Litomyšle. Od konce listopadu pak navštěvoval těžce nemocnou matku v domě U tří lip v ulici Na Příkopě, kde Božena Němcová 21. ledna 1862 zemřela.

Ke Karlovým osudům v následujících letech mnoho pramenů nemáme. Ve vandrovní knížce jsou uvedena ještě dvě povolení k cestování z roku 1862, kterých již Karel zřejmě nevyužil, a poslední zápis z roku 1865 dokládá, že v té době žil v Karlíně (Karolinenthal), který tehdy ještě nebyl součástí Prahy. Zde Karel pracoval jako zahradník u doktora Schulze a poté u továrníka Josefa Götzla.¹⁶ To dokládá i vzájemná korespondence Karla s otcem z roku 1865.¹⁷ Z druhé poloviny 60. let se zachovalo pouze několik dopisů Karla s otcem a sourozenci. Nejdůležitějším pramenem pro toto období je proto Karlův dopis, jímž se přihlásil do konkurzu na místo zahradníka a učitele zahradnictví, jenž vypsalo kuratorium Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové školy v Táboře v květnu roku 1870.

Žádost napsal Karel v Chlumci nad Cidlinou, kde byl zaměstnán u hraběnky Kinské. Díky tomuto dopisu víme, že po zahradě hraběte Clam-Gallase v Košířích, působil v Kojeticích u pana Bachofena z Echu a poté ve dvou zahradách v Karlíně. Tento dopis, jehož znění tu otiskujeme, je uveřejněn poprvé.

„Veleslavné kuratorium vyšší hospodářské a hospodářsko průmyslové zemské školy v Táboře!

Následkem uveřejněného konkursu na obsazení místa zahradníka a zároveň učitele zahradnictví na výše jmenované škole osměluje se o udělení onoho místa níže podepsaný se vší uctivostí žádati a odůvodňuje svou žádost následujícím:

Odbyl nižší reálku na českém ústavu v Praze s dobrým prospěchem a nabyl tím přiměřeného průpravného vzdělání.

Po odbytí nižší reálky vstoupil v roce 1854 co učeník do společenské zahrady v Praze, kdež se mu laskavou péčí vrchního zahradníka pana Fialy základních vědomostí dostalo.

K dalšímu vzdělání ve svém oboru, kterému se byl se vší láskou věnoval, nastoupil po vyučení službu co pomocník v rozsáhlé zahradě v Zahani (Sagan) v pruském Slezsku, kdež po dva roky pobyl.

Na odporučení sloužil dále co pomocník v královské zahradě Sans-souci u Postupína v Prusku pod dozorem dvorního zahradníka pana Fintelmana na slovo vzatého to pomologa.

Po svém návratu z cizozemsku vstoupil do služby co pomocník do zahrady pana knížete z Salmů v Rejci na Moravě, dále do zahrady pana knížete z Lobkoviců v Eisenberku a posléze do zahrady pana hraběte Clam-Gallasa v Košířích u Prahy.

Co samostatný zahradník sloužil u pana Bachofena z Echu v Kojeticích, u pana Dr. Schulze majetníka zahrady v Karlíně a u pana Götzla továrníka a purkmistra karlínského.

Níže podepsaný jest od předešlého roku až po tuto dobu co zahradník ve službě u paní hraběnky Iphygenie Kinské v Chlumci, kteráž se okamžitě na svém statku Gyulvészu v Banatě nachází, pro kterouž příčinu nelze níže podepsanému žádost tuto potřebnými doklady opatřiti.

Na důkaz pravdy přikládá však vysvědčení A, dle kterého jest uznán za způsobilého co vrchní zahradník.

Co se týče jeho způsobilosti učitelské, tu osměluje se podotknouti, že si je této vlastnosti úplně vědom, k čemuž mu poskytnuta příležitost odbytím školy realní, jakož i osvojené povšechné literární vzdělání, a jest českého jazyka úplně mocen.

Konečně uvádí, že jest nyní 30 roků stár, úplně zdrav, ženatý a otec jednoho dítěte a že jest volen obstarání prací zahradnických v obecních sadech na se převzítí.

V Chlumci dne 20. května 1870.

Karel Němec¹⁸

V dopise Karel taktně pomlčel o svém rozchodu s karlínským purkmistrem Götzlem i o krátkém pobytu v Nelahozevsi u Stanislava Skrejšovského, který skončil stejně neslavně. Od listopadu 1869 pracoval u hraběnky Kinské a zároveň se poohlížel po jiném místě.¹⁹ Vypsání konkurzu do hospodářské školy v Táboře proto jenom uvítal.

Zmiňme se v krátkosti o této škole, jež měla v roce 1870 za sebou necelé čtyři roky existence. Od padesátých let 19. století existovala hospodářská škola v Libverdě, kde se vyučovalo německy a česká škola v Rabíni, která se záhy proměnila ve školu čistě praktickou. Zatím co německá zemědělská škola se postupně stala vědeckým ústavem, české školy, k rabínské přibýly školy v Chrudimi a Hracholuskách u Roudnice nad Labem, zůstaly na úrovni škol praktických. Po obnovení ústavnosti se dostala do popředí otázka zřízení hospodářské

školy s českým vyučovacím jazykem. K hlavním iniciátorům patřil poslanec zemského sněmu Jan Baptista Lambl, který 15. dubna 1861 předložil českému sněmu návrh na zřízení této školy.²⁰ Uběhlo dlouhých pět let, než se přání stalo skutkem a škola byla se zpožděním, způsobeným prusko-rakouskou válkou a především osobními spory mezi členy kuratoria a táborskou obcí, slavnostně otevřena. Stalo se tak 26. listopadu 1866, přičemž libverdská škola byla převzata a otevřena jako zemský ústav již 9. října 1866. Trvalo skoro další tři roky, než se táborská škola konstituovala do podoby, kterou měl zemský zákon z roku 1864 na mysli.

Obě vyšší zemědělské školy, po roce 1900 nazývané hospodářské akademie, byly opatřeny kuratorií, která sídlila v Praze. Kuratorium bylo jmenováno zemským výborem jako sbor odborníků, řídících práci ústavu. Bylo zárukou odborné, případně přímo vědecké úrovně ústavu, odpovídalo zemi za ústav a jedině s ním udržoval zemský výbor přímý styk. Jmenování kuratoria provedl zemský výbor. Pro stálý styk se svým ústavem volilo kuratorium ze svých řad inspektora (pro táborskou školu v prvních letech i vědeckého ředitele), který byl prostředníkem mezi kuratoriem a tamním ředitelem, jenž byl především jeho výkonným orgánem na místě.²¹ Kromě řádné roční subvence 10 000 zl., kterou dostávaly obě školy, vymohlo táborské kuratorium společně se zemským výborem v roce 1868 mimořádnou subvenci 3 000 zl., která platila pět let. Díky ní škola nakoupila řadu vyučovacích prostředků a mohla posílit svůj učitelský sbor. Ve stejné době, kdy Karel Němec nastoupil v Chlumci, připomínal Jan Baptista Lambl,²² člen kuratoria a vrchní ředitel táborské akademie, na 13. schůzi kuratoria potřebu obsadit místo zahradníka a vymoci pro něj od ministerstva orby roční podporu 300 zl.²³ O vypsání konkurzu požádal Lambl písemně předsedu táborského kuratoria Jindřicha rytíře Kopetze, c.k. místodržitelského radu a člena zemského výboru, dne 23. dubna 1870. Lambl napsal i text konkurzního inzerátu. Tento text použilo kuratorium pro inzerát, který uveřejnilo v Prager Zeitung, Národních listech, Pokroku, Poslu z Prahy a v Bohemii. Zahradník měl dostávat od školy ročně 500 zl. Kromě toho měl dostávat od města Tábor 100 zl. ročně pokud bude obstarávat zahradnické práce v sadech a na obecních ovocných stromech. Zájemci měli své žádosti s doklady o svých znalostech a učitelské způsobilosti zasílat do 25. května.²⁴ Vedle dopisu Karla Němce obdrželo kuratorium dopis Jana Škorpila, zahradníka ve Vrchlabí. Členové učitelského sboru a členové kuratoria, které se výjimečně sešlo v Táboře ve dnech 10. a 11. června 1870, se rozhodli pro Karla Němce.²⁵

Na Karlově žádosti o místo zahradníka je připsán i koncept odpovědi J. B. Lambly z 2. června. Lambl Karla vyzýval, aby co nejdříve poslal doklady o své dosavadní praxi, protože pouhý výčet míst, na kterých působil nestačí. Na první straně Karlovy žádosti je napsán také koncept jmenovacího dekretu Karlu Něm-

covi z 14. června 1870. Tento koncept je shodný s oficiálním dopisem zaslaným Karlovi 14. června. Jeho text zní: „Podepsané kuratorium usneslo se v sezení svém dne 11. června v Táboře odbývaném na tom, udělit Vám prozatimně na jeden rok místo zahradníka a zároveň učitele zahradnictví při vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové zemské škole táborské.

S místem tímto budete požívatí ročně a sice: z fondu ústavu za vyučování štěpařské 150 zl., za přednášky botanické 50 zl. a k tomu z dotace ministerstva orby po pět let povolených ročních 300 zl. Dohromady 500 zl. ročně (Pět set zlatých), kteréžto služné bude se Vám vypláceti v stejných lhůtách měsíčních vždy napřed.

Mimo to obdržíte z důchodův král. města Tábora, když na se vezmete obstarávání prací zahradnických v sadech a stromořadích obecných, roční plat 100 (sto zlatých) r. m.

Slavné obci král. m. Tábora vyhraženo jest právo, Vám tuto službu vypo- věděti na půl leta napřed.

Když se během prvního roku osvědčíte úplně způsobilým pro toto místo, budete jmenován definitivně. Náleží Vám nyní, abyste co nejdříve nastoupil službu tuto Vám propůjčenou, abyste se s dekretem tímto prokázal u ředitele učiliště v Táboře, jakož i u slavného purkmistrovského úřadu řádně se představil, a nám skrze ředitelstvo oznámil, zdaliž uvázati se chcete ve službu městskou čili nic, načež v případě, že byste službu nastoupil, opatříme plat od slavné městské obce připověděný.

Jakožto učitel na ústavě učiníte v ruce ředitelstva slavný slib na místě přísahy na věrné plnění povinností svých.

Jestliže nastoupíte službu ještě během měsíce července t.r., bude Vám z peněz, jež fond ústavní vypláceti má, za celý měsíc červenec lhůta vyplacena.

Jest Vám zároveň uloženo, předložiti nám skrze ředitelstvo veškerá vysvědčení, k nimž jste se v žádosti své ze dne 20. května 1870 odvolával.

Z kuratoria v. h. a. hp. školy zemské v Táboře.

V Praze 14. června 1870.“

Dopis podepsali předseda kuratoria Jindřich rytíř Kopetz, člen kuratoria a vrchní ředitel ústavu J. B. Lambl a poslali jej Karlu Němci do Chlumce nad Cidlinou. Na místní poště však Chlumec přeškrtnli, připsali: „Schon übersiedelt nach Tabor“ a poslali dopis za Karlem do Tábora.²⁶

Vedle jmenovacího dekretu Karlu Němcovi zaslalo kuratorium přípis městské radě v Táboře a ředitelství školy v Táboře. Do školy kuratorium zaslalo i text slibu, který měl Karel Němec složit ovšem až po svém definitivním jme-

nování.²⁷ Dne 10. září 1870 psal místní ředitel školy Augustin Schwarzer kuratoriu, že dne 11. července byl Karel Němec jmenován prozatímně na jeden rok zahradníkem a učitelem zahradnictví. Dekretem ze 14. června 1870 mu byl vyměřen roční plat 500 zl., který se mu měl vyplácet ve stejných měsíčních lhůtách napřed, dílem z ústavního fondu a dílem z dotace ministerstva orby, z nich připadalo 50 zl. za botanické přednášky. Karel Němec vyhověl i podmínkám jmenovaným v dekretu a byl ochoten obstarávat zahradnické práce pro tábořskou obec. Za to mu obec poukázala od 1. července služné 100 zl. Protože Karel Němec nastoupil 11. července, bylo mu poukázáno služné 500 zl počínaje 1. červencem. Kuratorium vzalo zprávu místního ředitele, k níž byla přiložena vysvědčení Karla Němce, na vědomí a vrátilo přílohy do Tábora.²⁸

Karel se přestěhoval do Tábora spolu s téměř čtyřletou dcerkou Boženkou a se svou ženou Marií, kterou poznal v Kojeticích a s níž se oženil v květnu 1866.²⁹ Na stěhování si Karel musel vypůjčit a proto 1. prosince 1870 požádal kuratorium o udělení náhrady vzniklých výloh: „...v účtě podepsaný žádného uloženého kapitálu nemaje, z něhož by značné, přesídlením vzniklé výlohy byl kryti mohl, musel útočiště vzíti k vypůjčení si potřebné sumy pod úroky.“ Domníval se, že dluh splatí ze služného, „avšak poměry jaké v Táboře za nynější doby panují jsou takové, že nelze ani na sebe nepatrné ušetření ze služného pomysleti, a protož se v účtě podepsaný osměluje Veleslavnému kuratoriu účtívou žádost svou k blahosklonnému uvážení a příznivému vyřízení předložit.“ Kuratorium mu, jak se dozvídáme i z konceptu odpovědi, povolilo částku 20 zl. a uložilo ředitelství, aby ji vyplatilo z pokladnice ústavu.³⁰

V roce 1871 zaslal Karel Němec kuratoriu několik dalších žádostí. První se týkala příspěvku na správu zelinářské zahrady, na kterou kuratorium uvolnilo z rozpočtu o 72 zl. více. V listopadu požádal společně s dalšími členy učitelského sboru o remunerace z pokladny ústavu a o udělení příbytečného. Kuratorium povolilo mimořádné remunerace ve výši 545 zl., přičemž Karel Němec obdržel 45 zl., příbytečné však nepovolilo.³¹ V listopadu 1871 zaslal Karel Němec kuratoriu první, a jak se později ukázalo, nikoli poslední žádost o své definitivní jmenování:

„Veleslavné kuratorium!

V účtě podepsaný byl dekretem ze dne 14. 6. 1870 číslo 327 jmenován provisorně učitelem zahradnictví a botaniky na vyšší hosp. a hosp. průmyslové škole zemské v Táboře s tím dodatkem, že po roční uspokojivé službě na místo toto definitivně ustanoven bude. Ježto nyní v účtě podepsaný tuto dobu svého provisoria ku vši spokojenosti svých představených odbyl, jak s důvěrou na dosvědčení místního i vrchního ředitelství odvolati se může, – prosí tudíž, aby

Veleslavné kuratorium na základě prvního dekretu jemu místo učitelské zahradnictví a botaniky se systemisovanými platy definitivně udělití ráčilo.

V Táboře dne 27. listopadu 1871.

K. Němec“

Z konceptu připsaného na Karlovu žádost se dozvídáme, že kuratorium jeho prosbě nemohlo vyhovět, dokud nebylo známo, zda subvence ministerstva orby pro zahradníka ve výši 300 zl., bude platit i nadále. Shodný text je v protokolu z 15. sezení kuratoria dne 2. prosince 1871, kde je stejně jako v konceptu odpovědi K. Němcovi bez bližšího vysvětlení poznamenáno, že žadatel prý nevyhověl úplně svým povinnostem.³²

Jméno Karla Němce se objevuje ve spisech pravidelně i v následujících letech. V roce 1872 např. řešilo kuratorium jeho dluh, který vznikl tím, že neodvedl výtěžek za zelinářské plodiny. Spolu s dalšími dvěma učiteli ústavu dostal dťtku a musel dluh do konce roku splatit. V témž roce požádali učitelé o 20% drahotní příspěvek, který obdrželi v roce 1873.³³ V dalších letech Karel Němec raději žádal o snížení či prominutí odváděné částky ze zelinářské zahrady, která činila 75 zl. Žádosti zdůvodňoval klimatickými podmínkami, v roce 1873 bylo příliš sucho a navíc nešlo zabránit krádežím, v létě 1891 postihlo zahradu kru-pobití a o dva roky později neúroda.³⁴ Dne 3. prosince 1873 podali Karel Němec a Julius Beránek žádost, aby jim byla zvýšena remunerace za přednášky ze zoologie a botaniky z 50 na 60 zl. Tuto jejich žádost podpořil místní ředitel Josef Dobeš. Kuratorium pověřilo Lambla, aby sepsal návrh, ve kterém je uvedeno, že „pro zoologii byl získán co mimořádný docent pan zvěrolékař Beránek, pro botaniku co mimořádný docent p. zahradník Němec, kterýmžto oběma tím poskytnuta možnost, postavení své poněkud si polepšiti.“ Lamblův návrh na zvýšení odměny kuratorium schválilo.³⁵

V červenci 1874 podal K. Němec druhou žádost kuratoriu „o udělení definitivního ustanovení a o upravení služného“. Vzhledem k tomu, že státní subvence, díky které bylo možné jeho setrvání v ústavu, měla rokem 1874 skončit, žádal o místo skutečného učitele zahradnictví a upravení služného. V žádosti uváděl též své příjmy, které činily 590 zl. ze školy a 100 zl. z městské pokladny, a zdůvodňoval ji i drahotními poměry, „mimo sebe má vydržovati rodinu pozůstávající ze čtyř členů“ a přitom jen za jednopokojový byt s kuchyní ročně platil 110 zl.³⁶ Na tuto žádost reagoval vrchní ředitel Lambl přípisem kuratoriu z 8. 11. 1874. O Němcově žádosti psal, že „důchody jeho, které požívá z fondu ústavního, při nynějších poměrech drahotných jsou velmi nedostačitelné“ a pokud má vyhovět povinnostem, musí se ústav snažit ulehčit mu živobyті. Částka 300 zl. od ministerstva orby měla k 1. červenci 1875 vypršet, doufal sice, že bude prodloužena, ale i v opačném případě měl ústav zajistit „aby zahradníka, co důleži-

tého člena sboru učitelského pro sebe zachoval a slušně jej postavil.“ Od příštího školního roku navrhoval pro Karla Němce roční služné 600 zl., drahotní příspěvek 20 % služného, tj. 120 zl., tedy celkem 720 zl. Ovšem s tím, že půjde o veškeré vyučování, jak štěpařské tak botanické. Také tento Lamblův návrh kuratorium na svém zasedání dne 28. prosince 1874 schválilo.³⁷

Definitivního jmenování se ale Karel Němec opět nedočkal. Dne 29. července 1876 (sic!) na 23. zasedání kuratoria v Táboře bylo rozhodnuto, že Němcově žádosti kuratorium nemohlo vyhovět, „an místo zahradníka nenalézá se dosud mezi systemizovanými, pročež odročena záležitost tato na příznivější dobu.“³⁸ V prosinci 1876 proto Karel Němec podal další žádost „o udělení definitivního ustanovení po případě o příbytečné.“³⁹ Na tuto žádost referent připsal částku 80 zl., kterou potvrdilo i 24. zasedání kuratoria 28. prosince 1876 a do protokolu bylo zaznamenána odpověď Karlu Němcovi: „jelikož úprava tohoto poměru visí na usnešení sněmovních, usnáší se kuratorium, žadatele poukázati na další věci této příhodnější dobu. Co mimořádný příspěvek na přilepšenou povoluje se jemu pro tento rok 80 zl.“⁴⁰

Také v protokolu z 27. zasedání z 30. prosince 1878 se k Němcově žádosti o definitivní jmenování píše, že „kuratorium necítí kompetencí k definitivnímu ustanovení učitele, pro něhož není řádné stolice systematizované, a nemohouc také příbytečného vyměřovati těm, kterým dle statutu nepřísluší, usnáší se ohledem na poměry žadatele, zvláště pak z uznání jeho horlivé píce v sestavování učebných předmětův, přiřknouti jemu pro tento rok osobní příspěvek 50 zlatých.“⁴¹ Karlova situace skutečně nebyla snadná. Rodina se postupně rozrůstala, k nejstarší dceři Boženě přibyl v roce 1874 syn Karel a v roce 1878 dcera Miloslava, zvaná Milina. Aby si rodina zlepšila příjmy, vařila Karlova žena Marie pro čtyři a později pro pět posluchačů hospodářské školy. K tomu všemu se přidaly starosti se stárnoucím otcem Josefem Němcem, který se chtěl na trvalo přestěhovat z Nového Bydžova k synovi do Tábora.⁴² Prvního prosince 1879 byl Karel nucen zaslat kuratoriu další dopis, kterým jej žádal o přímluvu u zemského výboru za své definitivní jmenování zahradníkem. Jeho postavení se nezměnilo ani po 29. zasedání kuratoria, které proběhlo 8. února 1880. Kuratorium sice uznávalo „vzrůstající důležitost zahradnictví pro hospodářství v království Českém avšak ponechává rozhodnutí o tom, zdali má býti otázka tato při ústavu Táborském vyřízena utvořením řádné stolice zahradnické až na dobu, kdy bude jednati se o reorganizaci ústavu.“ Přesto se kuratorium snažilo Karlovu situaci ulehčit alespoň dalším osobním přídavkem 50 zlatých.⁴³

V červnu 1881 zemřela Karlovi manželka Marie. Její nemoc, trvající 11 týdnů, stála Karla hodně peněz, které zaplatil za léky a lékaře. O nezletilé děti se neměl z příbuzných kdo postarat a Karel byl odkázán na „cizí obsluhu“. Protože

ze služného nemohl výdaje pokrýt, požádal 18. července 1881 kuratorium o udělení mimořádné podpory.⁴⁴ O této Karlově žádosti jednalo kuratorium na 32. zasedání v prosinci roku 1881 a usneslo se „v uvážení důvodův vrchního ředitele ohledně materielného postavení zahradníkovy vůbec, kuratorium zlepšiti jemu postavení jeho v té formě, aby, počínaje od 1. října 1881 požíval *příbytečné ročních 160 f* (sto šedesát zlatých)...“. Dalším bodem tohoto zasedání kuratoria byl „návrh stran stolice pro předměty zahradnické“, o kterém se nakonec nejednalo. Hlavním tématem zasedání táborského kuratoria byla otázka reformy učebního plánu školy, který souvisel s pojetím školy, jež nechtěla být pouhou střední školou, ale jak vrchní ředitel Lambl a předseda kuratoria Theumer zdůrazňovali: „a) ústav táborský svým statutárně vytknutým účelem směřuje *výše nežli tak zvané střední školy*, jelikož není jeho úlohou, toliko vychovávat užitečné výpomocné zřízence pro polní hospodářství, nýbrž že dle zásad slavným sněmem dne 13. dubna 1864 vytknutých poskytuje posluchačům *všechny vědomosti jichž potřebí jest ku provádění hospodářství na větších statcích a vychovávati jich za odborně vzdělané držitele, nájemce, a úředníky větších statkův* b) že *učebný personál* ústavu, čítající na př. zvláštního řádného profesora národního hospodářství, speciálního znalce kulturno inženýrského, jakož i *výtečná učebný materiál* staví školu Táorskou daleko nad niveau škol tak zvaných středních pročež i c) změna titulu, který dán jest škole usnešením slavného sněmu nikterak nemůže býti připuštěna v obecný název »střední školy« nýbrž že ústav Táorský dle znění statutu svého vázán jest a dle organismu svého v plné míře *oprávněn*, nazývati se »vyšší hospodářskou školou«. Na sezení se jednalo i o návrhu na stavbu nové školní budovy.⁴⁵

Dne 16. ledna 1882 zaslal zemský výbor kuratoriu přípis týkající se postavení zahradníka. Jednalo se o to, že na hospodářských školách v Chrudimi a v Hracholuskách žádali zahradníci, aby byli postaveni na stejnou úroveň jako ostatní učitelé a aby jim bylo přiřknuto právo na penzi. Proto zemský výbor žádal kuratorium o zprávu, jakou učitelskou činnost má táborský zahradník a jakým vzděláním se může vykázat. Kuratorium vyzvalo vrchního ředitele Lambla, aby věc zjistil. V září 1882 pak Lambl sepsal koncept dopisu určeného zemskému výboru, který předložil kuratoriu. „O zaměstnání a vzdělanosti tohoto odborníka podává tuto zprávu: *Předně* zaměstnání zahradníka při této škole bylo *až posud* toto o *botanice* v 1. a 2. ročníku; o *nemocích rostlin* v 2. ročníku; o *zahradnictví* (štěpařství, vinařství, zelinářství) v 3. ročníku; *Praktické demonstrace* v 1., 2. a 3. ročníku; Mimo to *kaligrafii* ve třech ročnících. V semestru zimním 15 v letním 13 hodin týhodně.

Jelikož ale počátkem roku 1882/83 bude škola míti svého řádného profesora přírodopisu i fyziky, kterémuž též *učení botanické* náležitosti bude, odpadne tato část zaměstnání zahradníkovi, takže on zaměstnán bude s předměty zahradnic-

kými, tolika v ročníku III. a sice v 1. semestru týhodně teorie 2 hod., praxe 1 hod., t.j. celkem 3 hodiny; v 2. semestru týhodně teorie 2 hod., praxe 2 hod. = 4 hodiny.

Za druhé. Ohledně *vzdělanosti* vykazuje zahradník K. Němec následující běh svého života: Odbyv 5 semestrů c.k. státní české realky v Praze v rocích 1852–1854. Vyučil se v zahradnictví ve Společenské zahradě v Praze vedením vrchního zahradníka Fialy a MDra Krella (1855). Po té pracoval co pomocník až do r. 1858 ve vévodské zahradě v Zahani (Sagan) ve Slezsku; až do r. 1859 v královské zahradě v Sans-Souci blíže Postupíma (Potsdam-Neues Palais). Na to cestoval i pracoval v Hannoversku, Brunšvíku, Hamburгу, Porýnsku a Durynsku, a navrátil se do Čech přes Drážďany r. 1860. Od této doby zaměstnával se v zahradách knížete Salma v Rajci na Moravě (1860), knížete Lobkovice v Eisenbergu (1861), hrab. Clam-Gallase v Košíři u Prahy (1862); – zakládal parky a zahrady vedením vrchního zahradníka pana Fialy až do r. 1869, kdy vstoupil do služby hrab. Kinského v Chlumci n/C.

Dne 10. 5. (sic!) 1870 ustanoven jest zahradníkem při ústavu Tábořském a zároveň učitelem této školy.

Třinácte attestův K. Němce jest zde přiloženo.

Po dvanácte rokův účinkuje zahradník K. Němec na ústavu Tábořském, i to za spokojenosti Kuratoria. Za tu dobu pokusil se an též o *literární činnosti* vydáním zvláštního *návodu štěpařského* v obou zemských jazycích s příslušnými modely toto učení znázorňujícími.“ Tento dopis starosta kuratoria Theumer schválil, nechat jej opsat a odeslat.⁴⁶

V protokolu z 34. sezení kuratoria z 9. prosince 1882 byla jedním z bodů jednání „záležitost zahradníka Němce. Na dotaz vrchního ředitele, jakého vyřízení lze se nadíti v příčině návrhu, který podán byl z kuratoria k veleslavnému výboru zemskému stran zahradníka ústavu a jeho dalšího postavení, podává pan starosta výklad, že záležitosti této nebylo v slavném sněmu zemském dosud žádné usnešení učiněno.“⁴⁷

Působení Karla Němce v Táboře se neomezovalo samozřejmě jenom na psaní žádostí kuratoriu. Nespočívalo ani „pouze“ v budování botanické zahrady, vinice, ovocné školky a šparglovny, tvorbě sbírek pro kabinet, Karel přednášel botaniku a vyučoval krasopisu. Účastnil se, jak dokládají výroční zprávy a spisy ve fondu, mnohých výstav. V červenci 1873 spolu s dalšími profesory a žáky školy navštívil světovou výstavu ve Vídni, v říjnu téhož roku navštívil semenářskou výstavu pořádanou hospodářským klubem.⁴⁸ Kvůli vinařství, kterému též vyučoval, podnikl společně s učitelem a později dlouholetým ředitelem tábořské školy Františkem Farským dvoudenní exkurzi do Dolních Beřko-

vic. Táborská škola se zúčastnila i hospodářské výstavy v Praze roku 1877.⁴⁹ Na podzim roku 1888 shlédl Karel Němec jubilejní pomologickou výstavu ve Vídni. Tato výstava byla pro táborskou školu velice úspěšná, Němec na ní dovezl 77 kg jablek a hrušek a škola dostala stříbrnou spolkovou medaili a vystavovateli K. Němcovi byl udělen diplom uznání.⁵⁰

Přesto se jeho tíživé postavení nelepšilo a kuratorium bylo nuceno se jím opět zabývat. Na 34. zasedání v prosinci 1882 se členové kuratoria dotazovali, jak dopadl návrh podaný zemskému výboru a starosta kuratoria referoval, že o něm zemský sněm dosud nejednal a tudíž se na ničem neusnesl.⁵¹ Koncem roku 1884 pak na 39. zasedání kuratoria vrchní ředitel Lambl oznámil, že žádost Karla Němce o definitivní ustanovení dostal krátce před jednáním a proto se o ní bude jednat až na příštím zasedání. To se uskutečnilo v červnu 1885, Němec však byl odkázán na dobu „skutečné reorganisace ústavu a nového systemisování míst učitelských“. Na dalším, v pořadí 41. zasedání, v prosinci 1885 se kuratorium k problému vrátilo. „Kuratorium usnáší se zdvořile požádati Velešlavský výbor zemský, aby při své otcovské péči o postavení zahradníkův na hosp. školách milostivě byl též pamětliv zahradníka Němce, který dle své osvědčené vynikající kvalifikace a horlivosti hoden jest toho ohledu, aby proň platila též ona opatření, jež mají býti učiněna ve prospěch zahradníkův při školách hospodářských zaměstnaných.“ Kuratorium tak podpořilo další Němcovu žádost z 23. prosince 1885 adresovanou přímo zemskému výboru, v níž pisatel zdůrazňoval, že v Táboře pracuje již 15 let, aniž by byl definitivně ustanoven a postrádá tak práva ostatních učitelů. tj. pětileté příplatky a výslužné. Přitom koná stejné přednášky jako jeho kolegové a stará se o dobrou pověst ústavu. Obdržel medaile na zemských výstavách v Praze a krajinských výstavách v Pacově, Třeboni a v Táboře. Kvůli obsazení profesorské stolice pro přírodopis mu sice odpadly botanické hodiny, které měl 12 let, rozšířila se ale jeho činnost správou botanické a zelinářské zahrady, vinice, ovocné školky a zahradnického kabinetu. Nakonec si stěžoval na drahotní poměry v Táboře a prosil zemský výbor, aby se u zemského sněmu postaral o jeho definitivní jmenování. Zemský výbor poté požádal kuratorium o předložení služebních dokladů Karla Němce. Tyto spisy, jednalo se o dekrety z let 1870 a 1871, upravení služného z let 1874 a 1876 a udělení příbytečného z roku 1882, pak kuratorium koncem června 1886 zaslalo zemskému výboru.⁵² Na základě svého usnesení z 29. září 1886 sdělil zemský výbor kuratoriu, „že jemu *na ten čas* není lze, žádosti Karla Němce zahradníka při tamním ústavu za definitivné ustavení jeho a za přiřknutí jemu práva na pensi vyhověti.“ Žadatel měl vyčkat až zemský výbor vydá penzijní normál pro vyučující síly na hospodářských školách. Na dopise zemského výboru je připsán koncept odpovědi kuratoria místnímu ředitelství v Táboře ze 7. března 1887, které mělo o tomto rozhodnutí zemského výboru K. Němce

informovat a předat mu přiložené služební listiny.⁵³ Po roce a čtvrt, který uplynul od podání žádosti, se na Karlově postavení opět nic nezměnilo.⁵⁴

V roce 1887 začalo sice docházet k reorganizaci ústavu, opatření se však týkala pouze přijímání posluchačů a přijímacích zkoušek. Postavení zahradníka se nijak nedotkla, a tak v roce 1890 požádal Karel Němec kuratorium alespoň o udělení stálé mimořádné podpory, kterou zdůvodnil tím, že je ve škole již 21 let a od roku 1877 mu nebylo zvýšeno služné. Tehdy byl Karel Němec otcem již pěti nezaopatřených dětí, když ke třem z prvního manželství přibyly v letech 1881 a 1885 další dvě – Miroslav a Marie, které se narodily v manželství s Annou Dostálovou z Ústí nad Orlicí. Nejstarší syn Karel tehdy navštěvoval přípravný kurz tábořské školy.⁵⁵ Němcovu žádost doporučilo kuratoriu i ředitelství školy, které si bylo vědomo, že trvalá podpora je sotva možná a proto žádalo alespoň o mimořádnou podporu 50 zl. Tu kuratorium v roce 1891 Karlu Němcovi skutečně poskytlo.⁵⁶ Také v dalších letech byly Karlu Němcovi alespoň poskytovány slevy na poplatky ze zelinářské zahrady. V listopadu 1893 požádal K. Němec, otec dalšího dítěte, syna Vladimíra, zemský výbor o uznání a přiřknutí pětiletých příplatků, tzv. kvinkvenálek.⁵⁷ Kromě toho požádal 24. 11. 1893 kuratorium o prominutí paušálu a pětileté přídavky. Jeho žádost doprovodilo dopisem i ředitelství školy. Ředitel František Farský psal, že K. Němec působí v Táboře „již po 23 léta, jsa zaměstnán jednak výklady o zelinářství a ovocnictví a správou příslušných zahrad a školek, jednak suplováním botaniky, jíž vyučoval od r. 1870 do r. 1882, tj. do jmenování profesora přírodopisu, a od r. 1889 vyučuje jí v přípravném kursu tehdy zřízeném až na dnešní den. Mimo to jest též učitelem krasopisu v téže třídě po více let. ... Žadatel jest otcem čtyř dítek dosud nezaopatřených a dvou dětí ve službě se nalézajících. Na výživu a vychování tak četné rodiny nestačí arci v městě, jako jest Tábor, vykázané služné, i nelze se diviti, že otec takové početné rodiny se stále ohlíží po pramenech výživy nových, pomocí nichž by lépe dostál svým povinnostem otcovským.“ Ředitelství proto prosilo kuratorium, aby doporučilo žádost K. Němce zemskému výboru a ten mu udělil jeden pětiletý přídavek 100 zl. V dalším dopise pak ředitel Farský doporučil Němcovu žádost o prominutí paušálu ze zahrady. Na radu J. B. Lambla pak kuratorium místnímu ředitelství v Táboře v březnu 1894 oznámilo, že Němcově žádosti o slevu paušálu vyhovělo. Dne 2. prosince doporučil Lambl kuratoriu kladně vyřídit i Němcovu žádost o pětileté přídavky.⁵⁸ Kuratorium se usneslo, že žádost zahradníka Němce u zemského výboru podpoří a požádá ho, aby „ráčil žadatele postaviti na roveň s vrchním zahradníkem zemského pomologického ústavu v Troji co do požitků materiálních, anebo aspoň vymoci jemu ráčil kvinkvenálku 100 zl. splatnou od dne jeho ustanovení, totiž od 11. června 1870.“⁵⁹

Karel Němec nechtěl nic ponechat náhodě a 16. ledna 1894 napsal přímo Českému zemskému sněmu.⁶⁰ Kolem pětiletých přídavek a otázky rozšíření výslužného i na manželku Karla Němce se vedla v roce 1894 rozsáhlá korespondence mezi zemským výborem a kuratoriem na jedné a mezi kuratoriem a ředitelstvím školy na druhé straně.⁶¹ Český zemský sněm nakonec oznámil zemskému výboru, že se na svém zasedání 4. února 1895 usnesl, že „zahradníkovi při Vyšším hospodářském ústavě v Táboře Karlu Němcovi povoluje se v uznání 25leté věrné služby při též zemském ústavě konané, osobní přírůstek do výslužby nevpočitatelný v částce ročních 100 zl. počínaje 1. lednem 1895.“ Toto rozhodnutí zemského sněmu pak oznámil zemský výbor kuratoriu tábořské školy dopisem z 3. dubna 1895 a dalším dopisem z téhož dne mu sdělil, že nárok na výslužné se rozšiřuje též na rodinné příslušníky.⁶²

Tato Němcova snaha spadá do doby, kdy se na pořad dne opět dostala otázka reorganizaci ústavu. Na základě společných porad a návrhů učitelských sborů v Libverdě a Táboře vypracoval Lambl nový reorganizační statut pro oba zemské ústavy, které měly mít do budoucna název Vyšší hospodářský ústav zemský.⁶³ Na dalších třech sezeních kuratoria konaných během roku 1895 se o K. Němcovi nejednalo. I v dalších protokolech zmínky o Karlu Němcovi řídnou, na jeho místo nastoupil 1. března 1896 zahradník Matěj J. Cígler, působící do té doby ve službách Schwarzenbergů na Hluboké, a začal stejný kolotoč žádostí o slevy ze zelinářské zahrady. Když se na 69. sezení kuratoria ve dnech 7. a 8. listopadu 1898 jednalo o postavení zahradníka, bylo usneseno „ponechat-li záležitost ve své míře.“ Nezměnilo se tedy nic, zahradník se nedostal na úroveň učitele ústavu ani v budoucnosti.⁶⁴ To už však měl Karel Němec zcela jiné starosti.

V červenci roku 1895 se Karel Němec definitivně rozhodl vzít osud do svých rukou a vyřešit svízelnou životní situaci tím, že se přihlásil do konkurzu na místo ředitele Zemského pomologického ústavu v Troji. Ústav byl založen v roce 1870 Vlastenecko-hospodářskou společností a jeho úkolem bylo šířit pěstování ušlechtilých ovocných druhů a současně výchova odborníků štěpařů i vinařů. V roce 1873 se stal zemskou institucí a byl stejně jako hospodářské školy v Táboře a Libverdě spravován kuratoriem. V dalších letech byla při ústavu zřízena pokusná stanice a ústav se dále rozšiřoval stavbou nových budov a skleníků.⁶⁵ Dlouholetým ředitelem Zemského pomologického ústavu v Troji byl Karel Hamböck. Po jeho smrti v roce 1892 navrhoval pomologický odbor zemědělské rady zemského výboru vypsát konkurs na místo ředitele ústavu. Inzerát oznamující vypsání konkurzu měl být uveřejněn v několika česky a německy psaných listech (mj. Pražských novinách, Hlasu národa, Národní politice, Národních listech, Pražských hospodářských novinách, Hospodářském listu v Chrudimi, v Prager Zeitung, Prager Abendblatt). Původně zemský výbor za-

mýšlel obsadit uvolněné místo ředitele od 1. února 1893, před začátkem nového školního roku. Do jmenování nového ředitele ústavu byl jeho řízením pověřen učitel Ludvík Naumann. O místo, jak dosvědčuje „Listina kvalifikačná uchazečův o místo ředitele Zemského pomologického ústavu v Troji“, byl velký zájem. Přihlásilo se 7 uchazečů, mezi nimiž byl i Karel Němec. Z listiny se dovídáme vedle jmen uchazečů jejich současné zaměstnání, věk, dosažené vzdělání a dosavadní praxi. Mezi uchazeči o místo ředitele byli Josef Buňat, druhý učitel pomologického ústavu v Troji a také padesátiletý Ludvík Naumann, první učitel pomologického ústavu v Troji a zástupce ředitele, dále František Eger, Josef Zawadny, C. A. Pfister a Julius Pfirker (psáno též i Pfister). Karel Němec, u kterého se zastavíme podrobněji, byl z uchazečů nejstarší. V roce 1895 mu bylo 56 let a působil jako „učitel předmětů zahradnických při zemském vyšším hospodářském ústavu v Táboře.“ V rubrice Studie měl uvedeno: „Nižší realka v Praze, vyučen ve Společenské zahradě v Praze, kresličem v této zahradě, člen c. k. zkušební komise.“ V kolonce Praxe, že „konal cesty po Německu, – praxe v Zahani (Sagan), Sanssouci, Altoně, v Rájci, v Košíři. Samostatný zahradník v Chlumci n/Cidlinou. Zakládal mnohé parky a zahrady.“⁶⁶

Ve fondu Zemského výboru se zachovala i vlastnoručně psaná žádost Karla Němce o místo. Je zajímavá nejen tím, že v ní Karel zrekapituloval svůj dosavadní odborný vývoj, ale zhodnotil i své čtvrt století trvající působení v Táboře:

„Vysoceslavný zemský výbore!

Žádaje uctivě za udělení místa ředitele při zemském pomologickém ústavu v Troji, odůvodňuji tuto žádost svou následujícími důvody:

1) Narodil jsem se r. 1839 v Litomyšli, kde dlel otec co c. k. finanční komisař. Po absolvování nižší c. k. české realky vstoupil jsem následkem dostavivší se choroby do praxe zahradnické ve společenské zahradě, tehdy pod správou známého odborníka J. Fialy. Po vyučení nastoupil jsem studijní cestu do Německa, kde pobyl jsem více čtyř roků. Navrátil se v podzim r. 1861 do své otčiny, byl jsem zaměstnán co příručí v několika panských zahradách, až se mně r. 1869 podařilo dosíci samostatného místa u hraběte Kinského v Chlumci [nad] Cidlinou. Roku 1870 dne 10. května (sic!) byl jsem jmenován učitelem pomologie a botaniky na vyšší zemské hospodářské škole v Táboře, kde až do dnes působím. Během celého čtvrtstoletí, co jako učitel na zdejším ústavu působím, staral jsem se vždy poctivě o rozkvět a povznesení ovocnictví ve vlasti své, což dokazují četná vyznamenání (diplomy a medalie), jichž se mně dostalo na různých výstavách v letech těch pořádaných.

Též i ovocnické kursy mnou pořádané (v Selčanech, Počátkách, Budějovicích, Klatovech, Rokycanech, Hořovicích, Rakovníku, po dvakrát v Táboře) těšily se dokonalému úspěchu.

Že jsem byl od svých představených i jinak uznán, ba i vyznamenán, svědčí i ta okolnost, že jsem byl letošního roku povolán co zkušební komisař do komise, jmenované Vysokým ministerstvem orby, pro zkoušení kandidátů pro ovocnictví, vinařství a sklepnictví v Praze.

2) Osměluji se poukázati i na to, že jsem byl i literárně činným, napsav několik pojednání do odborných listů německy do »Unterrichtszeitung«, a sebrav rozsáhlý material ze svých dlouholetých zkušeností, hodlám jej publikovati, jakmile naleznu trochu klidu.

Jsa tedy odborníkem zkušeným, osměluji se poukázati ještě k tomu, že se těším úplnému zdraví a že bych, obdržev místo vypsané, veškeré síly své věnoval rozkvětu ústavu.

V Táboře, dne 28. července 1895.

Karel Němec.⁶⁷

Zemský výbor se na zasedání konaném 11. prosince 1895 usnesl jmenovat ředitelem pomologického ústavu Karla Němce, kterému své rozhodnutí oznámil dopisem ještě též den a zároveň jej oznámil i kuratoriu tábořské hospodářské školy. Nový ředitel měl nastoupit 1. ledna 1896 a ještě předtím se měl kvůli složení přísahy přihlásit u prezidia zemského výboru.⁶⁸ Kuratorium oznámilo Němcovo jmenování místnímu ředitelství v Táboře 21. prosince s tím, aby byl jmenovaný k 26. prosinci zproštěn své dosavadní služby a byly mu koncem prosince zastaveny tamní příjmy.⁶⁹

Prvním lednem 1896 tak začala nová kapitola v životě Karla Němce a jeho početné rodiny, do které přibyl v témž roce poslední potomek, syn Jaroslav. Jak se později ukázalo, ani v Praze se Karel Němec nezbavil hmotných starostí. Leden roku 1896 však začínal optimisticky. Dne 11. ledna nově jmenovaný ředitel pomologického ústavu Karel Němec uvítal na mimořádné konferenci členy učitelského sboru, popřál jim ve všem hojného zdaru a vybídl je „ku svorné práci za vytčeným cílem“. Sám měl převzít vyučování pomologii a řezu stromů, vinařství, zelinářství a sadovnictví. Na konferenci se stanovil nový rozvrh hodin pro obě oddělení ústavu.⁷⁰

V polovině února přijela do Prahy Karlova manželka s dětmi a rodina se nastěhovala do naturálního bytu. Přesto její finanční situace nebyla ani v Praze jednoduchá. Karel Němec ji podrobně popsal v dopise zemskému výboru 19. března 1896, kterým žádal o „udělení náhrady výloh jemu přesídlením z Tábora do Troje vzniklých.“ Uváděl tyto důvody své žádosti:

„V hluboké úctě podepsaný, byv zvolen ředitelem král. zem. pomol. ústavu v Troji, vypověděl byt v Táboře do té doby obývaný a zaplatil do 1. dubna, t. jest za čtvrt roku 55 zl. činže v tom vědomí, že mu jest značnou část onoho obnosu

zbytečně platiti. Výslovným zněním dekretu vázán, nastoupil o Novém r. nový úřad svůj; nemaje však v liduprázdné budově nižádných prostředků obývacích, aniž nutné stravy nasnadě, byl nucen uchýliti se večerem do hotelu.

V polovici února byl nynější byt účtivě podepsaného tak dalece zřízen, že mohl rodinu i nábytek přesídliti, při čemž mu bylo opět poznati speditérské vyděračství.

Vše to způsobilo v hluboké úctě podepsanému tak značných výloh, že mu na uhrazení jich, skrovné úspory nijak nestačily.“ Zemský výbor a jeho referent byli však jiného názoru a Karlovu žádost zamítli.⁷¹

Tím Karlovy problémy zdaleka neskončily. Právě naopak. Od srpna 1896 do září 1897 musel řešit řadu soudních vymáhání, když se na něj a zemský výbor obrátilo postupně pět tábořských věřitelů – papírník a antikvarista Emanuel Nepomucký, krejčí Martin Uhlíř, stavitel František Klier, majitelka truhlářského závodu Marie Procházková a obchodník Jan Setunský.⁷² Na požadavek zemské účtárny, aby ředitelství pomologického ústavu srazilo Karlu Němcovi dlužnou částku z platu, reagovalo ředitelství, čili sám pak ředitel Karel Němec, velice podrobně:

„Vysoceslavný zemský výbore království Českého!

K vysokému nařízení ze dne 26. listopadu čís. 76199, dovoluje sobě účtivě podepsané ředitelství oznámiti, že ze služného řiditele nelze žádných srážek činiti, poněvadž služné, jemu vyměřené, sotva stačí ku krytí nejnutnějších potřeb životních, což osměluje se podrobným výkazem ročních výdajů ciferně dokázati:

Úctivě podepsaným bylo od 1. ledna do 1. prosince t.r. na výlohách hotově zaplaceno:

Daň z příjmů, měs. 1,91 zl za 12 měsíců	22,92 zl
Taxa za ustanovení (má dáti ještě do 1. dubna 1897 25 zl.)	65,-
Synovi, 1 r. dobrov., od 1. ledna do 1. října měs. 10 zl x 9	90,-
Témuž na manévry a důstojnickou zkoušku po 5 zl co příspěvek	10,-
Na stravu za 12 m. a' 70 zl., ač žena nařiká že s tím nevystačí*	.840,-
Třem dětem do školy, denně po 10 kr na převoz, mostné a polední zákusek po 8 měsíců	72,-
Potřeby školní a školné za minulý a nynější školní rok	50,-
Za léky a lékařské ošetření během 1. roku (případ záškrtu)	20,-
Převozné, za účelem opatření potravin a jiných potřeb, za 10 m. nejméně	10,-

Za svítivo	15,-
Služba služce, měsíčně 6 zl. x12	72,-
úhrnem	1276,92 zl

včítaje v to: šat, obuv, prádlo a jiné nezbytné výlohy, tak že nelze se diviti, když úctivě podepsaný i při nejlepší vůli, povinností svým dostáti nemohl.

Úctivě podepsaný dovoluje sobě poznamenati, že jest otcem četné rodiny, totiž: tří dcer a čtyř synů, z nichž nejstaršího (od října opět hospod. příručím ve službách Jeho Osvícenosti pana hraběte ze Schönbornů), po dobu vojenské služby co otec podporovati musil; jakož i to, že vychování rodiny vyžaduje značných prostředkův hmotných, nehledě ku tělesné námaze a ohrožení zdraví, jež vyžaduje každodenní, přes hodinu vzdálená cesta do školy a zpět, zejména dobou zimní; a co strachu a rozčilení zakusí rodiče, když se některý z členů rodiny za tmy, ba i bouře v obvyklý čas domů nevrací, to posouditi dovede jen ten, kdo cos podobného zkusil. I není divu, když sobě úctivě podepsaný přechoť trpce vyčítá, že se o místo, jež nyní zaujímá kdy ucházel, uznaje – ovšem pozdě, že za daných poměrů a prostředkův hmotných s rodinou tak četnou do Troje nechodil.

Může býti sice poukazováno na vrch. zahr. p. Bláhu, který jest taktéž obdařen četnou rodinou; ten má však na své postavení přiměřenější příjmy (od ledna 1897: 1875 zl.) a k tomu i jiné zdroje příjmův vedlejších, kdežto úctivě podepsaný, co řídítel ústavu, zodpovědný za ústav, internát, pokladnu a celý ostatní statek, nemajícího pražádného jmění soukromého, odkázán jest na pouhé služné 1200 zl.

Na omluvu, že nechal úctivě podepsaný jméno své soudně praneřovati, ač co dlužník prosil za shovnění, poukazuje na skutečný stav věci, dovoluje sobě k následujícím okolnostem poukázati:

V době nastalé reorganizace Tábořského ústavu 93–94, nařízeného suplování nauk přírodovědeckých, za obvyklý honorář 60 zl. za hodinu; a uctivě podepsanému svěřeny výklady o botanice 3 hod. týdně. Pánům suplujícím: zoologii a mineralogii, zvýšeno téhož roku-následkem jmenování týchž mimořádných profesory-slужné, čímž přišel úctivě podepsaný, jenž zůstal tím, čím byl, o 180 zl. Totéž opakovalo se i následujícího školn. r. 94–95; a ač mu bylo při jeho odchodu z Táboře určitě slíbeno, že mu bude honorář 45 zl. – za čtvrt roku naň připadající – vyplacen, nedostal ničeho. Tím přišel úctivě podepsaný celkem o 225 zl. Pokud bydlel v Táboře (25 let, 7 měs.) platil činži dekursivně, když byl jmenován říditelem v Troji, mohl vypověděti z bytu od 1. ledna 1896 na čtvrt roku, ač již 14. února rodinu, i majetek ostatní, přestěhoval do bytu naturálního.

Výlohy s přesídlením spojené, obnášející celkem 138 zl., vypomohla hraditi sestra úctivě podepsaného, tak že nemusil u cizího zaklepati.

Jak z uvedeného vysvítá, neměl úctivě podepsaný po svém nastoupení na různých ustláno a nijak se tím netají, že pomýšlel mnohou chvíli zcela vážně, na místo jemu udělené resignovati. Než ctižádost a chladná rozvaha velela mu setrvati a přičiniti se seč síly stačí o opětné povznesení ústavu hluboce pokleslého*, tak, jak byl do rukou Jeho Jasnosti nejvyššího zemského pana maršálka přísahal.

Úctivě podepsaný nemíní se nijak vynášeti; ale tolik osměluje se přece tvrditi, že na ústavu, jeho péči svěřené, jejž zastal desorganisovaný*, zavládl nebyvalý klid, pořádek a éthická součinnost všech podřízených činitelů.

Tím osměluje se uctivě podepsaný svou omluvu a obranu končiti v té naději, že Vysoceslavský zemský výbor blahovůli a důvěru, v úctivě podepsaného skládanou, témuž i na dále neztenčeně zachová.

Řiditelství zem. král. pomologického ústavu v Troji, dne 8. prosince 1896.

Karel Němec,
řiditel“⁷³

Další dopis zaslal Karel Němec pro jistotu i kuratoriu zemského pomologického ústavu v Troji a prosil jej „za blahovolnou přimluvu, aby jemu Vysoce-slavným zemským výborem byla udělena v cestě milosti náhrada za stěhování z Tábora do Troje.“ Vysvětloval, že problémy mu nastaly už tím, že jmenovací dekret obdržel až 22. prosince 1895 a měl nastoupil již 1. 1. 1896. Tábor po čtvrt století opouštěl s nadějí, „že se mu na příště lépe dařiti bude, v čemž se ovšem – neznalý poměrů – velice zklamal; neboť odlehlost’ a osamocenost’ Trojského ústavu zdražuje nepoměrně veškeré potřeby životní a způsobuje zároveň nezměrné obtíže při vychování dětí, školou povinných. Úctivě podepsaný má pak to neštěstí, náležitosti k onomu druhu lidí, kteří jsou povinni – v základě jich sociálního postavení zakrývati niterné nedostatky, často na bídu hraničící, vnějškem o jiném svědčícím.“ Stěhování ho vyšlo na 138 zl. a uhradil jej s pomocí sestry. Kuratorium obdrželo dopis 16. prosince a již 18. 12 1896 napsalo zemskému výboru. V příloze mu předložilo výše zmíněnou žádost K. Němce a napsalo, že na základě svého usnesení z 17. 12. se „vřele přimlouvá za vyhovění žádosti, jelikož jednak důvody v žádosti uvedené pokládá za hodné uvážení, any zejména stěhovací náklady, jak je žadatel udává, skutečnosti odpovídají, jednak jest ředitel Němec vzhledem k své působnosti hoden toho, aby zemský výbor žádosti jeho vyhověl.“ Kuratorium poukazovalo na to, že „žadatel *nečiní nároku* na uhrazení nákladů s přesídlením spojených, ježto dle jeho sdělení výnosem z. výboru z dne 27. března 1896 č. 18390 vysloveno bylo, že jemu nárok takový nepřísluší.“ Proto kuratorium navrhlo, aby zemský výbor „žádosti ředitele Němce *v cestě milosti* vyhověti ráčil.“

Referent zemského výboru Němcovu situaci zrekapituloval a navrhl, aby mu byla z rubriky rozličné výdaje z rozpočtu trojského ústavu poskytnuta částka 150 zl. jakožto mimořádná podpora. S návrhem zemský výbor na zasedání dne 23. prosince 1896 souhlasil a informoval o svém rozhodnutí ředitelství pomologického ústavu.⁷⁴

Na jaře 1897 se opět řešila otázka soudních vymáhání na Karlu Němcovi a zemská účtárna na žádost zemského výboru navrhla, aby ředitelství pomologického ústavu zastavilo vyplácení služného řediteli Němcovi u ústavní pokladny, zaslalo zemské účtárně jeho platební arch a seznam veškerých věřitelů. Služné mu od 1. května 1897 měla vyplácet zemská pokladna ovšem s průměrnými srážkami na dlužné částky. Na základě tohoto doporučení se zemský výbor na zasedání 28. dubna rozhodl, aby byla Karlu Němcovi na jeho služné počátkem května u zemské pokladny vyplacena dvouměsíční záloha 200 zl., ze které se srazí dlužné částky a tuto zálohu pak Němec uhradí ve dvaceti splátkách po 10 zl. ze svého služného. Od května mělo být jeho služné poukazováno do zemské a nikoli do ústavní pokladny. Ve spisech K. Němce je skutečně uložen přesný Výkaz dlužných obstavěk s poznámkami o zaplacení, který si vedla zemská pokladna. V září 1897 byly všechny dluhy zaplacený.⁷⁵

Koncem roku 1897 požádal Karel Němec český zemský sněm o zvýšení platu: „Vysoký sněme království Českého!

Ve hluboké účtě podepsaný osměluje se předložiti vysokému sněmu uctívou prosbu, aby jeho hmotné postavení buď udělením pětiletých přídavků, neb osobním přídavkem do pense vpočitatelným milostivě zlepšiti ráčil, a podporuje svou prosbu těmito důvody:

Ve hluboké účtě podepsaný jest činným ve službách země plných **dvacet osm** let, a ač mu vysokým sněmem přiznáno bylo právo výslužby pro jeho osobu i rodinu, nedosáhl, pokavad byl přikázán vyššího hospodářskému ústavu zemskému v Táboře, výhody pětiletých přídavků, i když v podané žádosti na precedenční případy mohl poukázati.

Vysokým dekretem ze dne 11. prosince 1895 čís. 70453 byl jmenován ředitelem kr. č. zemského ústavu pomologického v Troji se služným ročně 1000 zl., funkčním přídavkem 200 zl., naturálním bytem a nárokem na pět pětiletých přídavků po 150 zl., jichž však při svém pokročilém stáří (59 let), zajisté pravděpodobno že nedosáhne. Za trvajících služebních poměrů dosáhl by totiž ve hluboké účtě podepsaný první a snad i poslední kvinkvenálky r. 1901, tedy po dokončení třicátého prvého roku své činné služby, kdežto o 4 léta mladší člen sboru, jehož jest v účtě podepsaný představeným, zahradník Josef Bláha, požívá již nyní tři pětiletých přídavků po 150 zlatých, ač vstoupil do zemské služby o celá tři léta později.

Bylo totiž jeho služební postavení dle vysokého usnesení sněmovního výnosem veleslavného výboru zemského království Českého ze dne 18. května 1892 čís. 17944 udělením dvou pětiletých přídavků po 150 zl. a dekretem veleslavného výboru zemského ze dne 12. prosince 1896 čís. 74932 udělením třetího pětiletého přídavku v částce 150 zl. dodatečně upraveno, ač mu dříve nárok na pětileté přídavky podobně jako ve hluboké účtě podepsanému, pokud sloužil v Táboře, přiznán nebyl.

Této paralely použil v účtě podepsaný jen k ilustrování svých nepoměrně horších hmotných poměrů a nebudiž jemu na vysokých místech jakožto obmyslná vykládána.

Ve hluboké účtě podepsaný zodpověden jest veleslavnému výboru zemskému za řádný vývoj ústavu netoliko po stránce didaktické a pedagogické, nýbrž jest mu obstarávati i dosti značnou agendu administrační sloučenou s obsáhlou korespondencí jakož i pokladnictvím, nehledě k řízení internátu a s tímto spojené stravovatelný.

Konečně dovoluje si ve hluboké účtě podepsaný poukázati netoliko k panující drahotě, nýbrž i ke svízelnosti, spočívajícím v odloučenosti Trojského ústavu od ostatních obytných stavení Pražských jakož i ku překážce drahého převozu Holešovického, kterážto překážka zejména je citelná ve výchování četné rodiny, jež odkázána jest školou na Prahu, neboť denní návštěva školy vyžaduje takých nákladů, že jich ve hluboké účtě podepsaný při služném jemu vyměřeném sotva niknouti může.

Z uvedených důvodů osměluje se ve hluboké účtě podepsaný vznést k vysokému sněmu tuto účtivou prosbu:

»Vysoký sněme království Českého, ráciž v blahovolném uvážení těchto vyličených poměrů ve hluboké účtě podepsanému dosavadní jeho služební požitky milostivě dodatečně upravití.«

Ve Troji, dne 26. prosince 1897.

Karel Němec,
ředitel.⁷⁶

Svoji žádost zaslal Karel Němec nejen zemskému sněmu, ale i zemskému výboru, který v přiloženém dopise požádal „za milostivou přímluvu a blahosklonné provolení“ petice. Podle přípisu referenta zemského výboru byla Němcova petice, právě proto, že ji zaslal přímo zemskému sněmu, prozatím uložena ad acta.⁷⁷

Dne 16. ledna 1898 napsal Karel Němec českému zemskému sněmu opět a prosil za milostivé upravení svého služebního postavení buď udělením pětiletých přídavků, nebo osobním přídavkem vpočitatelným do penze.⁷⁸ K petici

Karla Němce se zemský výbor vyjádřil na zasedání 9. února 1898. Důvody v petici uvedené pokládal zemský výbor za podstatné a mělo být zahájeno šetření, zda a jakým způsobem by se služební požitky Karla Němce „vzhledem k jeho postavení a se zřetelem k poměrně vysokému stáří, ve kterém jemu postavení toto bylo propůjčeno“ daly upravit. Zemský výbor navrhl, aby rozpočtová komise učinila sněmu návrh na odkázání této petice zemskému výboru k dalšímu šetření a podání zprávy.⁷⁹ Při vyřizování zemského rozpočtu na rok 1898 přijal zemský sněm v dubnu 1898 toto usnesení: „Petice č. 2035 Karla Němce, ředitele kr. č. zem. pomol. ústavu v Troji, za upravení služného odkazuje se zem. výboru k vyšetření a podání zprávy.“ Referent zemského výboru poté navrhl, aby se k této petici vyjádřilo kuratorium pomologického ústavu.⁸⁰ Návrh kuratoriu sepsal nám dobře známý Jan Baptista Lambl, c. k. dvorní rada, vládní zástupce a referent, dne 17. května 1898. Lambl uváděl, že je třeba připomenout, že „žadatel náleží k *nejstarším odborníkům*, kteří působí ve školství zemědělském, a že postavení jeho hned z prvopočátku bylo na *ústavu zemském*, tj. vyšším hosp. v Táboře.... Již z tohoto důvodu dlužno míti za to, že by panu Karlu Němcovi co odborníkovi nejstaršímu a povždy na *zemském* ústavu sloužícímu, právem příslušelo materiálně lepší postavení nežli ostatním ve službách vůbec mladším a nikoli zemským zřízencům. Porovnáme-li však jeho hmotné postavení s oním ostatních mladších zřízencův, tu jeví se nápadný rozdíl zejména co se týče příslušníků samého ústavu Trojského, kde totiž požívá pan Němec, ačkoli jest jeho ředitelem, hmotně o mnoho menšího postavení, nežli vrchný zahradník pan Bláha.“ Dále vypočítával příjmy Bláhy a Němce a uváděl, že „dle toho má pan Němec o celých 530 zl. méně.“ Toto porovnání nebylo, jak uváděl, zaměřeno proti Bláhovi. Němec podle Lambla nedostal také ani jedinou kvin-kenálku a ani osobní přídavek za dlouholeté působení v tábořském ústavu. Navíc dával k uvážení žadatelovo stáří a jeho četnou rodinu a proto kuratoriu navrhl, aby požádalo zemský výbor, aby „spravedlivé a zasloužené upravení hmotného postavení pana ředitele Karla Němce a uvážení jeho 28 let zemských služeb stalo se buďto a) vymožením a přiřknutím jemu čtyř quinquenálek po 150 zl. = 600 zl. anebo b) přiřknutím třech quinquenálek po 150 zl, per 450 zl. a k tomu osobního přídavku 100 zl., celkem 550 zl. oboje platné od 1. ledna 1898.“

Na svém zasedání 23. května kuratorium Lamblovu zprávu přijalo a rozhodlo se jeho řešení doporučit zemskému výboru. Přípis kuratoria byl dán k vyjádření zemskému inspektoru hospodářského vyučování. Tím byl bývalý Němcův kolega František Sitenský.⁸¹ Ten na dopis kuratoria 5. října 1898 připsal, že „zná činnost p. Karla Němce, zná i poměry jeho rodinné více než 16 let. A na základě toho může se připojit úplně ku vývodům uvedeným referentem kuratoria...“ a vřele se přimlouval za to, aby jednou nebo druhou navrhovanou formou bylo zlepšeno Němcovo postavení, neboť „již vážnost úřadu, který pan Karel

Němec zastává, žádá toho, aby umožněn mu byl život a on vytržen byl z tísně finanční den ode dne rostoucí.“⁸²

Na svém zasedání 12. října 1898 zemský výbor rozhodl Němcovu žádost a její navrhované řešení zemskému sněmu doporučit. Na dokumentu je koncept Zprávy zemského výboru určené zemskému sněmu, kde bylo zdůrazněno, že Němec je u zemského ústavu zaměstnán již od roku 1870. „Nalézá se tedy Karel Němec ve službách zemských pokud se týká ve službách zemského ústavu již 28 let, přes to však nabyt nároku na pětileté přídavky teprve dnem 1. ledna 1896, kdy nastoupil nynější svou službu, tak že prvního přídavku dosáhne teprve po 31leté službě zemské. Naděje na dosažení více pětiletých přídavků je pro něho skrovná, poněvadž jest již 60 let stár.“ Zemský výbor se dále odvolával na doporučení kuratoria a zemského inspektora. Vzhledem k uvedeným okolnostem zemský výbor sněmu navrhl, aby Němcovi udělil výjimečně čtyři pětileté přídavky po 150 zl. počínajíc dnem 1. ledna 1899. Příslušná částka 600 zl. měla být schválena do zemského rozpočtu. Na předchozím zasedání zemského výboru konaném 20. září 1898 bylo navrženo, aby K. Němcovi byla udělena výpomoc 150 zl. z dotace „rozličné výdaje na ústav Trojský“ a tuto částku mu vyplátila zemská pokladna.⁸³

Ještě předtím, 19. července 1898, zaslal K. Němec zemskému výboru žádost o udělení dovolené: „V hluboké úctě podepsaný, byv vyzván bratrem svým, aby jej v nynějším pobytu jeho na Krymu navštívil, kdež nyní co chorý meškati musí, osměluje se prositi za blahosklonné udělení dovolené na dobu tří týdnů a sice od 2. do 24. srpna tohoto roku.“ Jak psal dále, chtěl využít vzácné příležitosti, „poznati bez vlastního nákladu však z vlastního názoru tamní poměry kulturní a obohatiti se takto novými vědomostmi svého oboru.“ Zemský výbor této žádosti vyhověl, udělil Němcovi tři týdenní dovolenou ovšem za předpokladu, že neutrpí vyučování na ústavu, o čemž je Němec sám v žádosti ujišťoval.⁸⁴

Za bratrem Jaroslavem, ředitelem reálky ve Vinici v podolské gubernii, se Karel skutečně vypravil. Jaroslav se sám horlivě zabýval sadařstvím, v roce 1895 byl ruskou vládou poslán do Severní Ameriky a výsledkem této cesty byl obsáhlý spis *Promyšlennoje plodovodstvo v Sěvernoj Amerike*. Na podzim 1898 přijel Jaroslav do Čech, aby si zde léčil svalový revmatismus. Uchýlil se proto do všeobecné nemocnice v Praze, kde se k jeho nemoci přidaly další komplikace, zejména zánět plic, kterému 30. listopadu 1898 podlehl.⁸⁵

V roce 1899 se konečně pohnuly ledy a Karlovy žádosti byly vyřízeny. Dne 29. května 1899 oznámilo prezidium českého zemského sněmu zemskému výboru, že vzhledem k jeho zprávě z 2. listopadu 1898 číslo 66740 a dodatkem k vyřízení zemského rozpočtu na rok 1899 se sněm usnesl, že „Karlu Němcovi, řediteli kr. zem. pomologického ústavu v Troji udělují se výjimkou čtyři pětile-

té přídavky po 150 zl. počínajíc dnem 1. ledna 1899 a vložení příslušné částky 600 zl. do zemského rozpočtu na r. 1899 se schvaluje.“ V červnu 1899 pak bylo K. Němcovi oznámeno, že „ve smyslu tohoto usnesení budou Vám povolené čtyři pětileté přídavky v měsíčních lhůtách zároveň se služným vypláceny.... Částka 300 zl. těchto přídávků, připadající na první pololetí se Vám zároveň u kr. zem. pokladny k výplatě poukazuje.“⁸⁶

Pro druhou polovinu roku 1899 nejsou zachovány žádné osobní spisy Karla Němce, na jaře roku 1900 byl stížen influenzou, která způsobila katar průdušek a on nemohl přednášet. Žádal proto zemský výbor, aby byl na tři týdny, tedy po dobu, kterou doporučoval ústavní lékař MUDr. Jan Heindl, zproštěn vyučování. Ústav chtěl řídit i v době dovolené. Zemský výbor jeho požadavku vyhověl, avšak měl učinit příslušná opatření, aby vyučování na ústavě neutrpělo újmy.⁸⁷

Ani rok 1901 nezačal pro Karla Němce šťastně. Již 26. ledna oznamoval zemskému výboru, že „v době posledních mrazů stížen byl influenzou, která zůstavila u něho prudký zánět průdušek, sloučený s výrony krevními.“ Žádal proto zemský výbor, aby byl na dobu čtyř neděl zproštěn povinnosti přednášet ve škole. Řízení ústavu a administraci chtěl vést nadále sám. Ke své žádosti přiložil i lékařské vysvědčení MUDr. Heindla. Zemský výbor dovolenou za příčinou zotavení povolil a oznámil to K. Němcovi 31. ledna 1901.⁸⁸ Ale již 18. února 1901 K. Němec v dopise, který za něj musel napsat někdo jiný, zemskému výboru oznamoval, že se jeho choroba nezlepšila a není naděje, že by mohl 1. března nastoupit svůj úřad. Vzhledem k výlohám spojeným s tímto stavem, prosil zemský výbor o povolení přiměřeného nemocenského příspěvku. K dopisu přiložil K. Němec lékařské vysvědčení doktora Heindla z Kobylis, který v něm potvrzoval, že se jeho zdravotní stav zhoršil a je proto nutné, aby mu byla dovolená ještě o 4 týdny prodloužena. Vyvinul se u něho ze zánětu průdušek po chřipce levostranný zánět plic. Na svém sezení dne 20. 2. 1901 udělil zemský výbor Karlovi čtyřtýdenní dovolenou a obnos 200 korun na krytí výloh spojených s nemocí. Zároveň uložil zemské pokladně, aby mu obnos vyplatila.⁸⁹

Dne 28. března 1901 požádal K. Němec zemský výbor, aby „jemu léta strávená na zemském pomologickém ústavu v Troji, od 1. ledna r. 1896 – 1. ledna 1901 milostivě byla počítána do příjmu, jako pátá a poslední kvinkvenálka.“ Dopis byl opět psán cizí rukou a K. Němec jej pouze podepsal. Tuto žádost předal zemský výbor k vyjádření kuratoriu pomologického ústavu.⁹⁰ Dne 14. dubna 1901 psal K. Němec v zastoupení zemskému výboru opět. Zmiňoval se o tom, že měl těžký zápal plic a lékař mu přikázal pobyt v některých klimatických lázních. „Jelikož v hluboké úctě podepsaný žádného jmění nemá a skrovné úspory ze služného dlouhou a nákladnou nemocí jsou vyčerpány, a jelikož jest tak sláb,

že sám se na cestu naprosto odvážil nemůže, vznáší na veleslavný zemský výbor království Českého pokornou prosbu, aby mu byla milostivě udělena cestovní podpora.“ Dopis podpořil K. Němec lékařskou zprávou MUDr. Heidla z 16. 4. 1901.⁹¹

Žádost o cestovní podporu předložil zemský výbor 20. dubna zemské účtárně s dotazem na služební příjmy, případné obstarávky, podpory a výpomoci, které byly K. Němcovi dosud uděleny. Zemská účtárna již 24. dubna napsala zemskému výboru toto vyjádření: „Ředitel Karel Němec požívá nyní na služném ročně 2 400 K, na 4 pětiletých přídavcích ročně 1 200 K a na funkčním přídavku 600 K, celkem tedy 4 200 K. Obstarávkami není služné ředitele K. Němce stíženo žádnými, na zálohy pak (vlastně nalezené kasovní schodky) v sumě 1 356 K 54 h strhuje se mu měsíčně 20 K, takže zbývá koncem měsíce dubna 1901 ještě nedoplatek 914 K 54 h. Z měsíční náležitosti 350 K sráží se mu kromě uvedených 20 K ještě daň v částce 5 K 16 h a pensijní příspěvek 4 K 50 h, celkem tedy 29 K 66 h; takže zbytek 320 K 34 h se hotově zasílá řediteli. Výpomoc obdržel dosud dvakrát a to v základě dekretu z.v. ze dne 1. 10. 1898 č. 65359 300 K a v základě dekretu z.v. ze dne 21. 1. 1901 č. 14056 200 K, celkem tudíž 500 K.“ Referent zemského výboru navrhl, aby dostal podporu 200 K.⁹² Dne 23. dubna 1901 zaslalo zemskému výboru dopis kuratorium Zemského pomologického ústavu v Troji. Po podrobném vypsání důvodů, proč by měl K. Němec příspěvek obdržet, doporučilo kvinkvenálku ve výši 400 K Karlu Němcovi přiznat a poukázat k výplatě. Také účtárna neměla námitek, aby Němcově žádosti bylo vyhověno a aby tento přídavek byl poukázán k výplatě u zemské pokladny. Na svém sezení 24. dubna se zemský výbor usnesl, aby Němcovi byla přiznána pátá a poslední kvinkvenálka obnosem 400 K a to od 1. 1. 1901. Na témž sezení poskytl K. Němcovi i mimořádnou podporu 200 K a zaslal potřebné instrukce zemské pokladně.⁹³

Krátce na to, o druhé hodině ranní dne 3. května 1901, Karel Němec zemřel. Protože zemřel v činné službě, jednal o úmrtném a dalších náležitostech opět zemský výbor. Úmrtné, které tvořilo 1/4 služného, obnášelo 1 000 K. „Zemsnulý zanechává vdovu s 8 dítky. Žádost za úmrtné, vdovskou pensí a výchovnými příspěvky ještě sice nedošla, avšak ve snaze zmírniti poněkud neutěšené hmotné postavení pozůstalých navrhuje referent: poukázati již nyní k rukám pozůstalé vdovy úmrtné v obnosu 1 000 K.“ Na základě usnesení z 8. května uložil zemský výbor zemské pokladně, aby ihned vyplatila k rukám Anny Němcové úmrtné ve stanovené výši. To dal Anně Němcové na vědomí s podotknutím, že vyměření a poukázání vdovské penze a výchovných příspěvků bude následovat v nejbližší době.⁹⁴

Karel Němec zemřel v Troji ve věku nedožitých 62 let. Pohřeb se konal v neděli 5. května v 15 hodin. Po pohřebních obřadech byla rakev nesena žáky z pomologického ústavu v Troji až k holešovickému převozu a na druhé straně Vltavy byla vložena do pohřebního vozu a odvezena na Vyšehradský hřbitov, kde byl Karel Němec pochován vedle matky a mladšího bratra Jaroslava. Zůstala po něm manželka Anna a sedm dětí, z nichž nejstarší dceři Boženě bylo 35 let a nejmladšímu Jaroslavovi, který se narodil 26. listopadu 1896, pouhé 4 roky.⁹⁵

Ve fondu Zemský výbor jsou uloženy též neúplné výroční zprávy pomologického ústavu z let 1894–1899 a úřední korespondence, kterou vedl ředitel Karel Němec se zemským výborem týkající se především výročních zpráv, návštěvnosti ústavu a jednotlivých posluchačů. Jsou zde i inspekční zprávy z let 1901–1903, které v pomologickém ústavu konal zemský inspektor F. Siten-ský.⁹⁶

Článek je pokusem zachytit osudy Karla Němce v letech 1870–1901, tak jak jsou zaznamenány v dokumentech uložených ve SÚA v Praze. Jistě nepodávají úplný obraz této bezesporu zajímavé osobnosti. Pro podrobný životopis Karla Němce a zhodnocení jeho odborného významu by bylo třeba prostudovat nejen materiály ve zmíněných fondech, ale i korespondenci Karla Němce s otcem Josefem a sourozenci Dorou a Jaroslavem, která obsahuje cenné, dosud nevyužité informace. Tato korespondence je uložena v osobním fondu Boženy Němcové v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze a v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici.

Studium archiválií umožnilo nahlédnout též do majetkových poměrů příslušníka střední vrstvy, ke které Karel Němec náležel. Přesto jeho hmotné poměry nebyly nijak růžové. Po celou dobu svého pětadvacetiletého působení v Táboře nedosáhl shodou nejrůznějších okolností svého definitivního jmenování a nemohl se tak zařadit mezi řádné členy učitelského sboru a dosáhnout s tím spojeného hmotného zajištění. Aby uživil početnou rodinu byl nucen uchýlit se k psaní četných žádostí o své definitivní jmenování, a když toho nedosáhl, k žádostem o mimořádné podpory a různé úlevy. S finanční tísní bojoval i poté, co se stal ředitelem Zemského pomologického ústavu v Troji.

I když neměl Karel Němec v životě na růžích ustláno, stal se z něj uznávaný odborník, jak si to matka kdysi přála. Karlových příspěvků v Živě, ke kterým ho za pobytu v Postupimi několikrát vybízela, se sice nedočkala, přesto dostál Karel, i když s mnohaletým zpožděním, i tomuto matčinu přání a uveřejnil několik odborných pojednání. Jeho působení v Táboře neskončilo odchodem do Prahy a bylo zde patrné ještě řadu let. Od počátku 70. let 19. století se tu podílel na vzniku a rozšíření botanické zahrady, založil vinici, ovocnou školku, udržoval a rozšiřoval městské sady, založil nespočet soukromých zahrad. Karlova

odborná činnost byla odměněna četnými medailemi a uznáními a nakonec zhodnocena jmenováním ředitelem pomologického ústavu v Troji. Jako pedagog usiloval o to, aby výuka byla jednotou mluveného slova, pomůcek a praxe. Snažil se o modernizaci výuky, pozoruhodné bylo jeho zařízení ke znázorňování drobnohledných preparátů mezi přednášením.

Pod jeho vedením se pomologický ústav dále rozvíjel a vychoval řadu odborníků v pomologii a vinařství. Kromě učitelských povinností v ústavu se účastnil štěpařských kurzů po celých Čechách a uskutečnil řadu přednášek na půdě ústavu. V červnu roku 1899 tu provedl i exkurzi svých bývalých kolegů a jejich žáků z tábořské hospodářské školy, kterým se mohl pochlubit nejen rozsáhlými vinicemi, ovocnými školkami a sady ale i nově zařízeným závodem na zpracování ovoce.⁹⁷

Svým odborným zaměřením měl Karel vliv na mladšího bratra Jaroslava, který se stal v Rusku uznávaným sadařem a pomologem a v roce 1895 byl vyslán vládou do Severní Ameriky, aby poznal tamní ovocnářství a hlavně se seznámil s průmyslovým využitím ovoce. Rodina Němcova byla příbuzná také s evropsky proslulým šlechtitelem pomologem J. E. Prochem, který se zabýval křížením ovocných stromů. Ten po Jaroslavu Němcovi pojmenoval jednu z vyšlechtěných jabloní. Synové Boženy Němcové se sice nezapsali do dějin českého písemnictví, avšak zajistili si trvalé místo v dějinách české a Jaroslav i ruské pomologie.

POZNÁMKY

- ¹ Kokešová, Helena. Karla Němce léta vandrovní. Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví, 34, Praha 2002, s. 251–282.
- ² SÚA Praha, fondy Zemská hospodářská akademie Tábor (dále jen ZÚs-HA Tábor), Zemský pomologický ústav v Troji (dále jen ZPÚ), Zemský výbor III 1874–1928 (dále jen ZV III), kartony 6905–6926 a 6935–6949, Český zemský sněm (dále jen ČZS), kartony 172 a 174. Další část fondu hospodářské školy v Táboře, jejíž název se za léta jejího trvání několikrát změnil z Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové školy v Táboře na Vyšší hospodářskou školu zemskou v Táboře, Zemský vyšší hospodářský ústav a konečně na Královskou českou hospodářskou akademii v Táboře, se nachází ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Fond má název Vyšší zemská hospodářská škola v Táboře a je uložen v pobočce SOA Třeboň v Jindřichově Hradci, kde byl roku 1966 zpracován a opatřen inventářem.
- ³ Hospodářský slovník naučný. Díl III, red. Fr. Sitenský a kol. Praha 1914, s. 85.

- ⁴ Ottův slovník naučný 18, Praha 1902, s. 66, heslo Němec.
- ⁵ To platí jak pro Příruční slovník naučný z roku 1966, tak pro Všeobecnou encyklopedii ve čtyřech a osmi svazcích vydanou nakladatelstvím Diderot.
- ⁶ Šonka, Jan. Karel Němec, syn spisovatelky B. Němcové, zahradník a pedagog v Táboře. Jihočeský sborník historický XLVII, 1978, s. 223–226.
- ⁷ Např. Vojta Náprstek nebyl lékař, také domněnku, že na Karlovo přijetí na hospodářskou školu mohl mít vliv J. B. Lambl, bratr Viléma Dušana Lambla, rodinného lékaře a přítele Boženy Němcové, by bylo třeba podložit důkazy. Ve spisech a ani v korespondenci Karla Němce s otcem a sourozenci tomuto názoru nic nenasvědčuje.
- ⁸ SOA v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec, fond Vyšší hospodářská škola v Táboře. Na tomto místě chci poděkovat za pomoc při vyhledání materiálů z tohoto fondu paní Stanislavě Novákové.
- ⁹ Březina, Josef. Děti slavných rodičů. Praha 1995, s. 52–53. Sobková, Helena. Božena Němcová a Zaháň. Praha 2001.
- ¹⁰ Výroční zprávy jsou uloženy v knihovně SÚA, knihovna Zemské vyšší školy hospodářské v Táboře a knihovna C, bývalá knihovna Ústředního zemědělsko-lesnického archivu. Tyto zprávy jsou též ve fondu Vyšší hospodářské školy v Táboře v SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec.
- ¹¹ Vyšší hospodářský a hospodářsko-průmyslový ústav zemský v Táboře. Památný spis na oslavu desetiletého trvání této školy sborem učitelským sdělaný. Tábor 1876, s. 61 a 99.
- ¹² Slavnostní spis na paměť dvacetipětiletého trvání vyššího hospodářského ústavu zemského v Táboře. 1866–1891. Tábor 1892.
- ¹³ Sto let zemědělské školy v Táboře 1866–1966. Nakladatelství České Budějovice, 1966, s. 15.
- ¹⁴ Výuční list Karla Němce je uložen v osobním fondu Boženy Němcové v LA PNP. Vandrovni knížka je v soukromé sbírce potomka Boženy Němcové, kterému tímto srdečně děkuji za její zapůjčení.
- ¹⁵ Část Karlovy korespondence s matkou uveřejnili: Novotný, Miloslav. Život Boženy Němcové, Dopisy a dokumenty V. a VI. Praha 1957–1959. Týž. Spisy Boženy Němcové, sv. 12–15, Listy I–IV. Praha 1951–1961. Gebauerová, Marie. Sebrané spisy Boženy Němcové, svazek XII–XIV, Korespondence I–III. Praha 1912, 1914 a 1920. Záhoř, Zdeněk. Výbor z korespondence Boženy Němcové. Praha 1917. Božena Němcová, Lamentace, Dopisy mužům. Výbor z korespondence a další texty uspořádala, průvodní slovo a ediční poznámku napsala Jaroslava Janáčková. Praha 1995. Sobková, Helena. Božena Němcová a Zaháň. Praha 2001. V žádné z uvedených prací však nebyla

tato korespondence uveřejněna celá a korespondence Josefa Němce s dětmi a mezi dětmi navzájem na své vydání teprve čeká. Edici vzájemné korespondence Karla a Josefa Němcových z let 1860–1862 uveřejnila autorka tohoto článku pod názvem „Jen kdyby ta mama byla jiná...“ v témž sborníku Literární archiv, s. 355–378.

- ¹⁶ Úřední dopisy týkající se Karlovy vandrovní knížky jsou uloženy v SÚA Praha, ve fondu Policejní ředitelství – všeobecné.
- ¹⁷ Z této doby známe kromě jednoho dopisu Karla Němce otci z 9. 7. 1865 ještě čtyři dopisy Josefa Němce Karlovi z téhož roku. LA PNP, osobní fond Boženy Němcové, kde je uložena část korespondence i ostatních členů rodiny. Druhá část je v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici.
- ¹⁸ K tomuto dopisu přiložil Karel Němec okolované potvrzení Josefa Fialy z 10. prosince 1868. SÚA Praha, fond ZÚs-HA Tábor, čj. 327, kart. 43.
- ¹⁹ Podrobnosti jsou zachyceny v korespondenci s otcem Josefem Němcem a též v autorčině citovaném článku.
- ²⁰ K problematice konstituování tábořské školy podrobně v publikacích citovaných v pozn. 11–13. Též Jubilejní slavnost na paměť dvacetipětiletého trvání Vyššího hospodářského ústavu zemského v Táboře konaná ve dnech 9., 10. a 11. ledna 1892. Sestavil František Farský, ředitel. Tábor 1892. Srovnej též referát H. Kokešové přednesený na mezinárodní konferenci Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918 konané ve dnech 18. a 19. 11. 2002 v Karolinu (sborník v tisku).
- ²¹ Kuratorium mělo vlastní kancelář, kterou řídil sekretář, jímž byl jeden z členů kuratoria, mělo však i kancelářské a účetní zaměstnance. Z činnosti této kanceláře vznikla spisovna, jež se stala podkladem fondu. Písemný styk kuratoria byl obrácen převážně k zemskému výboru na jedné a k řediteli školy na druhé straně. Agenda tábořského kuratoria se bohužel nezachovala v úplnosti. Tábořské kuratorium má zachovány podací protokoly teprve od roku 1888 do roku 1921. Spisová agenda z let 1866 až 1887 je zachována v chronologickém pořadí a je uložena ve 4 a 1/2 kartonu. Od roku 1888 až do roku 1920 je agenda, podobně jako libverdská, rozdělena v odděleních označených římským číslem. Chybí tedy prvních 12 ročníků podacích protokolů a několik spisů ze všeobecného oddělení z let 1888–1898. Tábořská akademie byla postátněna v roce 1921. Spisy kuratoria jsou pohromadě uloženy jen do roku 1918. Postátněním škol přestala kuratoria existovat. Za své vzalo i mimořádné postavení obou akademií, obě školy se proměnily ve čtyřtřídní střední hospodářské školy. Spisovny kuratorií nebyly tehdy odevzdány ředitelstvím nových škol, nýbrž zemskému výboru (zemskému správnímu výboru) v Praze a tam v celku připojeny k příslušným oddělením registratury zemského

výboru. Odtud byly vyňaty a uspořádány Miloslavem Volfem jako samostatný fond a opatřeny inventářem s názvem Kuratoria zemských vyšších hospodářských akademií Děčín-Libverda a Tábor. Fond je uložen celkem v 29 kartonech, kromě toho je ve fondu 5 pomocných knih (podací protokoly a index spisovny) a několik listin. Jedná se především o Revers z 1. června 1866 jímž se obec královského města Tábor zavázala, že zařídí a bude vydržovat vyšší hospodářskou a hospodářsko-průmyslovou školu podle zásad přijatých sněmem království Českého dne 13. dubna 1866 a Základní listinu o vydržování vyšší hospodářské a hospodářsko průmyslové školy zemské v král. městě Táboře zařízené ze 16. srpna 1868. Listiny byly původně uloženy v zemském archivu, který měl na starosti Antonín Gindely. Další část fondu Vyšší hospodářské školy v Táboře je uložena v SOA v Třeboni v pobočce Jindřichův Hradec. Knihovna školy byla po roce 1945 odvezena do Prahy. V současné době je uložena v knihovně SÚA jako knihovna Zemské vyšší školy hospodářské v Táboře, chybí jí však registraturní pomůcky (kartotéky), které byly spolu s registraturou školy za 2. sv. války zničeny.

- ²² Jan Baptista Lambl (1826–1909) působil jako učitel na hospodářské škole v Libverdě, po habilitaci pro hospodářství a státovědu vyučoval až do roku 1897 na pražské technice, kde byl na počátku 90. let rektorem. Byl neúnavným organizátorem českého hospodářského školství. Pomáhal organizovat hospodářskou školu v Chrudimi a byl jejím kurátorem, v roce 1866 ho zemský výbor pověřil organizací vyšší hospodářské školy v Táboře, kde po 40 let působil jako její vrchní ředitel. Jako předseda pomologického odboru C. k. vlastenecké hospodářské společnosti pomáhal v roce 1870 založit Pomologický ústav v Troji, který později přešel pod zemskou správu. Od roku 1883 byl také předsedou zkušební komise pro učitelský úřad na českých zemědělských školách a státním inspektorem českých hospodářských škol v Čechách.
- ²³ SÚA Praha, fond ZÚs-HA Tábor, kart. 43. Protokol ze 13. schůze Kuratoria vyšší hospodářské školy zemské v Táboře konané dne 20. listopadu 1869. Rukopisy některých protokolů jsou uloženy mezi jednotlivými spisy; chronologicky seřazené protokoly o zasedání kuratoria v letech 1870–1911 jsou uloženy v kartonu 46.
- ²⁴ SÚA Praha, fond ZÚs-HA Tábor, čj. 325, kart. 43.
- ²⁵ Tamtéž, čj. 329 a 342, kart. 43.
- ²⁶ Tamtéž, čj. 327, kart. 43. Originál dopisu je přiložen ke spisu čj. 612 z roku 1874, který je v kartonu 44. Dopis kuratorium použilo jako přílohu ke Karlově žádosti o udělení definitivního místa z roku 1874.
- ²⁷ Všechny dokumenty jsou ze 14. 6. 1870. Tamtéž, čj. 327, kart. 43.

- ²⁸ Tamtéž, čj. 348, kart. 43. V kartonu 46 jsou protokoly ze zasedání kuratoria až od 9. 12. 1870. Originál slibu Karla Němce s podpisy zástupců školy je součástí protokolu z 11. července 1870 a je uložen v SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Vyšší zemská hospodářská škola v Táboře, kniha číslo 53.
- ²⁹ Oddací list Karla Němce a Marie Šťastné je uložen v soukromé sbírce. Viz článek Kokešová, c.d.
- ³⁰ SÚA Praha, fond ZÚs-HA Tábor, čj. 367, kart. 43.
- ³¹ Tamtéž, čj. 406, 411 a 412, kart. 43.
- ³² Tamtéž, čj. 418 a 421, kart. 43 a protokol z 15. zasedání kuratoria, kart. 46.
- ³³ Tamtéž, čj. 459 a 461, kart. 43.
- ³⁴ Tamtéž, čj. 500, kart. 43 a čj. 526 a 552, kart. 44.
- ³⁵ Tamtéž, čj. 547 a 568, kart. 44. Protokol z 18. zasedání kuratoria dne 13. 2. 1874, čj. 556, kart. 44.
- ³⁶ Tamtéž, čj. 612, kart. 44.
- ³⁷ Žádost z 10. 7. 1874, tamtéž, čj. 612, kart. 44. Protokol ze zasedání, tamtéž, čj. 635, kart. 44.
- ³⁸ Originál protokolu v kartonu 46, koncept odpovědi, čj. 716, kart. 44.
- ³⁹ „Veleslavné kuratorium!

V hluboké účtě podepsaný žádá slušně za definitivní ustanovení, po případě za příbytečné a podporuje svojí žádost takto:

1. V hluboké účtě podepsaný jest na ústavě sedmý rok činným, aniž by posud požíval práva jako ostatní učitelové, totiž, pětileté příplatky a jiné s tím spojené výhody.
2. Nemá posud v účtě podepsaný, kdyby nemohl z jakékoliv příčiny svůj úřad dále zastávati, zajištěnou penzi, což platí v čas úmrtí i o jeho rodině.
3. Jsou zajisté přednášky v oboru zahradnictví a botaniky právě tak důležitými jako přednášky z jiných předmětův, a protož kojí se v hl. ú. podepsaný tou nadějí, že za stejné povinnosti dostane se mu také stejných práv s ostatními členy sboru učitelského.
4. V účtě podepsaný žádá tudíž snažně Veleslavné kuratorium, aby se u Veleslavného zemského výboru, popřípadě u Vysokého zemského sněmu o definitivní ustanovení milostivě postarati ráčilo.
5. V účtě podepsaný dovoluje sobě na nynější neutěšené poměry drahotní poukázati, za kterých jemu těžko jest s rodinou, poměrně četnou nouzi se ubrániti; pročež prosí Veleslavné kuratorium, by v účtě podepsanému o ná-

hradu přiměřenou částku na byt udělit, a neb jinak jeho hmotné postavení zlepšiti ráčilo.

V nejhlubší úctě oddaný

Karel Němec

V Táboře dne 15. prosince 1876“

Na dopise je tužkou připsáno, „dāti pro tento rok 1876/77 výminečně na příbytečnou 80f.“ Tamtéž, čj. 733, kart. 44.

⁴⁰ Tamtéž, čj. 733, kart. 44 a kart. 46.

⁴¹ Tamtéž, kart. 46.

⁴² Závěr svého pohnutého života strávil Josef Němec skutečně u Karla v Táboře, kde rodina bydlela v domě U Pleiveisů na dnešním Husově náměstí. Zde také 17. září 1879 zemřel ve věru 76 let a byl pochován na táborském hřbitově sv. Jakuba. Kokešová, c.d. a Březina, c.d., s. 52.

⁴³ SÚA Praha, fond ZÚs-HA Tábor, čj. 865, kart. 45 a protokol, kart. 46.

⁴⁴ Tamtéž, kart. 45, čj. 923.

⁴⁵ Tamtéž, kart. 44, čj. 930.

⁴⁶ Tamtéž, kart. 44, čj. 931 a 948. Peticí zahradníků hospodářských škol z roku 1881 a jejich požadavky se zabýval zemský výbor, zemědělská komise a český zemský sněm v průběhu 80. let. Koncem roku 1889 pak vyšla „Pravidla, jimiž se upravují konečně a soustavně služební poměry učitelů na hospodářských školách odborných v království Českém“. Tato pravidla vydal Český zemský sněm, číslo tisku XLVIII, a měla vstoupit v platnost od 1. 1. 1890. K dalším úpravám docházelo i v pozdějších letech. Tyto tisky jsou společně s rukopisnými zprávami uloženy ve fondu Český zemský sněm (ČZS), sign. XI-11, kart. 172.

⁴⁷ Tamtéž, kart. 46; rukopis protokolu ze 34. sezení psaný 10. 1. 1883, čj. 961, kart. 44.

⁴⁸ Viz záznamy z protokolu porad učitelského sboru z 18. 4. 1873, tamtéž, čj. 523, kart. 44 a žádost o diety z 16. 12. 1873, tamtéž, čj. 552.

⁴⁹ Tamtéž, čj. 192, 195 a 795, kart. 44. Němec dostal v obou případech 20 zl. na cestovné. Viz též Protokol z 25. sezení kuratoria dne 20. září 1877, kart. 46.

⁵⁰ Protokol z 48. zasedání kuratoria z 10. 12. 1888. Kuratorium sice zamítlo Němcovu žádost o mimořádnou podporu na přilepšenou, ale proplatilo mu 80 zl. jako náhradu za cestu do Vídně. Tamtéž, kart. 46 a také kart. 54, složka Němec Karel učitel zahradnictví, kde jsou jeho spisy z let 1888–1895. K účasti táborské školy na výstavách a jejich financování tamtéž, kart. 70.

⁵¹ Tamtéž, kart. 46.

⁵² Tamtéž, čj. 1066, 1163 a 1166, kart. 45 a protokol, kart. 46.

⁵³ Tamtéž, čj. 1180, kart. 45. Spisy týkající se Karlovy žádosti z roku 1885 o definitivní jmenování a tím i o uznání práva na penzi jsou uloženy též ve fondu ZV III 1874–1928, sign. XVI, 8/4, složka Gärtner Němec Karl um definitiwe Ausstellung, kart. 6940. Spisy jsou z let 1869–1886 a dokumentují problematiku Karlovy pozice mezi členy ústavu, kam byl přijat díky subvencí 300 zl. poskytnuté ministerstvem orby ovšem pouze na pět let. Jeho složité postavení nebylo uspokojivě vyřešeno ani v následujících letech.

⁵⁴ Koncem roku 1886 získal spolu s kolegy Juliem Beránkem a Václavem Koppem remunerace za suplování místo profesora Sitenského, který byl na čtvrtletní dovolené udělené k jeho služební cestě. ZÚs-Ha Tábor, čj. 1188, kart. 45.

⁵⁵ K tomu blíže Kokešová, c.d. Syn Karel Němec narozený v roce 1874 navštěvoval ve školním roce 1889/90 přípravný kurz, ve studiu na tábořské škole však nepokračoval. Později se stal správcem na panství ve Zvoleněvsi, kde v roce 1911 náhle zemřel.

⁵⁶ SÚA Praha, fond ZÚs-Ha Tábor, protokol z 54. sezení z 10. 3. 1891, kart. 46 a kart. 54, spis Němec Karel učitel zahradnictví.

⁵⁷ „Vysoceslavný výbore zemský pro království České!

V nejhlubší účtě podepsaný prosí Vysoceslavný výbor zemský za blahovlnné uznání a přiřknutí pětiletých příplatků a odůvodňuje prosbu svou následujícími důvody:

1) V nejhlubší účtě podepsaný byl dekretem ze dne 14. června roku 1870 ustanoven zahradníkem a zároveň učitelem nauk zahradnických a botaniky na ústavu tábořském, kteréžto místo, pokud se týče botaniky, až do roku 1880–81 ku spokojenosti svých představených zastával. V uvedeném roce byla Vysoceslavným výborem zemským zřízena profesura pro přírodní vědy, čímž odpadla v nejhlubší účtě podepsanému povinnost, na dále předmětu tomu učit, až v roce 1888 přiděleny mu v nově zřízeném kursu přípravném poznavu výklady o botanice, jež po dnes co nejsvědomitěji zastává.

2) V nejhlubší účtě podepsanému přiznán byl Vysoceslavným kuratoriem roku 1874 20% přídavek k základnému služnému šesti set zlatých; roku 1878 pak příbytečné ve výši 160 zl., celkem tedy 880 zl., aniž by požíval výhod pětiletých příplatků jako ostatní členové sboru učitelského, ač jeho dlouholetá služba i samým Vysokým sněmem uznána a jemu nároky na výslužné přiřknuty byly.

3) V nejhlubší účtě podepsaný dovoluje si uvést, že zcela žádného jmění nemá a že odkázán jest na služné výše udané, jež v nynějších poměrech drahotných a všeobecné tísní, i při největší šetrnosti nestačí k uhrazení nejnutnějších potřeb rodinných, nehledě k nákladu na vychování čtyř, dosud nezaopatřených dětí.

Hledě k důvodům uvedeným, prosí v nejhlubší účtě podepsaný, aby Vysocelavský výbor zemský úctivou prosbu tuto vyslyšeti a ku zlepšení jeho krušného postavení milostivým přiznáním práva na pětileté příplatky blahosklonně přispěti ráčil.

V Táboře dne 20. listopadu 1893

Karel Němec“

SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, kart. 6911. Jedná se o žádost č. 195, která je uložena ve složce Němec Karel jako příloha k dalším spisům, čj. 23412.

⁵⁸ SÚA Praha, fond ZÚs-HA Tábor, kart. 54, složka Němec Karel učitel zahradnictví.

⁵⁹ Tamtéž, kart. 46, protokol z 59. sezení z 9. 12. 1893 a žádost čj. 596.

⁶⁰ „Vysoký sněm zemský pro království české!

V nejhlubší účtě podepsaný prosí Vysoký sněm zemský za blahovolné uznání pětiletých příplatků a odůvodňuje prosbu svou následovně:

V nejhlubší účtě podepsaný byl dekretem ze dne 14. června r. 1870 č. 327 (K.T.) ustanoven učitelem zahradnictví a botaniky a zároveň co praktický zahradník při ústavě táborském.

Povinnosti s místem tím spojené zastává v nejhlubší účtě podepsaný až po dnešní den a byl tedy v úřadě dotčeném dvacátýčtvrtý rok nepřetržitě činným. Úspěšnost služeb jeho byla Veleoslavským kuratoriem i Vysocelavským výborem zemským uznána, v následku čehož Vysoký sněm rozhodnutím ode dne 25. ledna r. 1890 přiznati mu ráčil právo k výslužnému.

Veškerí členové učitelského sboru vyšší hospodářské školy zemské v Táboře, kteří mají nároky na výslužné, a podobně též veškerí stále ustanovení učitelé hospodářských škol středních i nižších požívají práva pětiletých přídatků služebních, toliko v nejhlubší účtě podepsaný práva takového nemá. Z té příčiny osměluje se v nejhlubší účtě podepsaný vzhledem k 20čtyrletým za úspěšné uznaným službám svým k tomu, že mezi všemi stále ustanovenými učiteli škol zemědělských jest jediným, jenž kvinkvenálek nepožívá přednésti snažnou a pokornou prosbu:

Vysoký sněm »ráčiž milostivě rozhodnouti, že v nejhlubší účtě podepsanému přináleží nárok na pětileté přídatky služebné.«

V nejhlubší účtě oddaný

Karel Němec“

SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, kart. 6911, dopis uložen jako příloha ke spisům Němec Karel, čj. 23412.

⁶¹ Dne 10. května 1894 psal mj. ředitel táborské školy František Farský kuratoriu do Prahy, že souhlasí s tím, aby se nároky na výslužné rozšířily i na Něm-

covu manželku. „Pokud se týká osobních poměrů p. Němce bylo zjištěno, že týž má 6 nezaopatřených dětí (z nichž nejmladší 3 roky čítá) a že nepatrného věna, jež druhá manželka jemu přinesla, použil k uspořádání své tehdy velmi bídné domácnosti ...“ Kuratorium se u zemského výboru přimlouvalo, aby byl K. Němec postaven na úroveň vrchního zahradníka Pomologického ústavu v Troji a aby mu na českém zemském sněmu byla vymožena první kvinkvenálka 100 zlatých. V červenci pak zemský výbor sdělil kuratoriu, že se usnesl navrhnout sněmu, aby K. Němcovi jednu kvinkvenálku povolil. ZÚs-HA Tábor, kart. 54, složka Němec Karel učitel zahradnictví a fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, kart. 6911, spisy Němec Karel.

⁶² ZÚs-HA Tábor, kart. 54, složka Němec Karel učitel zahradnictví, bez čj.

⁶³ Na 60. zasedání kuratoria dne 9. listopadu 1894 se řešila i výše zmíněná žádost K. Němce ohledně nároků jeho manželky na výslužné. Lambl předložil kuratoriu zprávu místního ředitelství o osobních poměrech K. Němce a kuratorium se pak rozhodlo doporučit tuto záležitost zemskému výboru k příznivému rozhodnutí. Tamtéž, kart. 46.

⁶⁴ Tamtéž, kart. 46. Též Zemský výbor III 1874–1928, sign. XVI, 8/4, kart. 6940, složka Cigler Matěj.

⁶⁵ SÚA Praha, fond Zemský pomologický ústav v Troji (ZPÚ). Ve fondu je uloženo pouze torzo registratury ústavu, které tvoří doplněk ke spisům pomologického ústavu uložených ve fondu Zemský výbor III 1874–1928, sign. XVI – 6, kartony 6905–6926. Další spisy jsou uloženy ve fondu Český zemský sněm (ČZS), sign. XI 18/1-3, kart. 174.

⁶⁶ SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, kart. 6911, poznámky referenta zemského výboru, čj. 48130.

⁶⁷ Na rubu dvojlistu žádosti je vedle adresy připsán regest referenta: „Karel Němec, docent zahradnictví a botaniky, zároveň ústavní zahradník, prosí uctivě za udělení místa ředitele při zemském pomologickém ústavu v Troji.“ Tamtéž, kart. 6911.

⁶⁸ Tamtéž, kart. 6911, spis Němec Karel, příloha k čj. 6909. Protokol z 52. schůze Zemského výboru z 11. 12. 1895, ZV III, čj. 71459, kart. 10151.

⁶⁹ SÚA Praha, ZÚs-HA Tábor, kart. 54, spis Němec Karel učitel zahradnictví.

⁷⁰ SÚA Praha, ZPÚ, Protokol o konferencích sboru učitelského královského zemského pomologického ústavu z let 1895–1906.

⁷¹ SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, čj. 18390, složka Němec Karel, kart. 6911.

- ⁷² Všechny tyto spisy i s přílohami, společně s přípisy okresního soudu v Táboře, Královské české zemské účtárny a Královské české zemské pokladny jsou uloženy ve fondu ZV III 1874–1928, kart. 6911, složka Němec Karel.
- ⁷³ Věty označené * podtrhl referent zemského výboru pastelkou a připsal k nim otazníky. K dopisu pak připsal: „K tamnímu přípisu z dne 8. 12. 1896, č. 2808 v příčině srážení částek ze služného ředitele Karla Němce, vyměřených soudními výměry, ukládáme ředitelství, aby dle předpisů zemského výboru se přesně zachovalo, poněvadž zemský výbor vystupuje tu na místě c.k. soudu a od přesných předpisů zákona uchýliti se nemůže. Dne 10. 12. 1896.“ ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, kart. 6911, složka Němec Karel, dopis s přípisem referenta, čj. 79390.
- ⁷⁴ Všechny tři dokumenty (žádost K. Němce, vyjádření kuratoria a návrh zemského výboru), tamtéž, čj. 82015.
- ⁷⁵ Tamtéž, čj. 26910, viz též protokol ze 17. schůze zemského výboru ze dne 28. dubna 1897, tamtéž, kart. 10154.
- ⁷⁶ SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, kart. 6911, spis Němec Karel.
- ⁷⁷ Tamtéž, čj. 847 a 897, kart. 6911. Žádost z 27. 12. 1897, přípis z 15. 2. 1898.
- ⁷⁸ Jedná se o kopii dopisu z 26. 12. 1897 ale nyní s datem 16. 1. 1898. K této žádosti přiložil K. Němec opis jmenovacího dekretu z 11. prosince 1895. Dne 27. ledna 1898 dopis rozpočtová komise odevzdala zemskému výboru k podání zprávy. Tamtéž, čj. 6909, kart. 6911.
- ⁷⁹ Tamtéž.
- ⁸⁰ Tamtéž, čj. 21771.
- ⁸¹ František Sitenský byl v letech 1882–1897 profesorem přírodních nauk na Vyšší hospodářské škole v Táboře, odtud přešel do Prahy, kde byl jmenován zemským inspektorem hospodářského vyučování v království Českém. Řadu let redigoval České listy hospodářské, přispíval do Ottova slovníku naučného a byl redaktorem Hospodářského slovníku naučného. Hospodářský slovník naučný, díl IV, Praha 1924, s. 575. Osobní fond Františka Sitenského je uložen v SÚA Praha.
- ⁸² SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, oba spisy čj. 66748, kart. 6911, složka Němec Karel.
- ⁸³ Tamtéž, čj. 65359 a 66748.
- ⁸⁴ Tamtéž, čj. 48580.
- ⁸⁵ Březina, c.d., s. 55; Šonka, c.d., s. 223–226. Též Průkopníci zahradnictví, novinový výstřižek z roku 1988, SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec,

fond Vyšší hospodářské školy v Táboře. Hospodářský slovník naučný III, red. Fr. Šitenský a kol., Praha 1914, s. 85.

⁸⁶ SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI, 6/10, čj. 37997, kart. 6911, složka Němec Karel.

⁸⁷ Tamtéž, čj. 33131.

⁸⁸ Tamtéž, čj. 7500.

⁸⁹ Tamtéž, čj. 14056.

⁹⁰ Tamtéž, čj. 24762.

⁹¹ Tamtéž, čj. 29555.

⁹² Tamtéž, čj. 31021. Ve složce je uložen i Výkaz služebních požitků učitelstva král. zem. pomolog. ústavu v Troji z 18. dubna 1901, který vyhotovila Královská česká zemská účtárna, kde se uvádí požitky K. Němce, učitelů Josefa Buňata a Roberta Beránka a zahradníka Josefa Bláhy. Výkaz sloužil jako předloha pro vyjádření zemské účtárny.

⁹³ Tamtéž, čj. 30966 a 31021.

⁹⁴ Tamtéž, čj. 34138. Ve složce Karla Němce jsou uloženy ještě přípisy zemské účtárny a zemského výboru, ve kterých bylo rozhodnuto, že se kasovní schodek, jenž K. Němec splácel, odepíše jako nedobytný. Dále jsou zde přípisy C. k. úřadu pro vyměřování poplatků adresované zemskému výboru a posledními spisy jsou přípisy C. k. okresního hejtmanství v Karlíně, zemského výboru a zemské účtárny týkající se odpisu daně z příjmu Karla Němce z března až července roku 1902. Za složkou s doklady o Karlu Němcovi byla původně uložena i složka se spisy Anny Němcové, ty se bohužel nedochovaly.

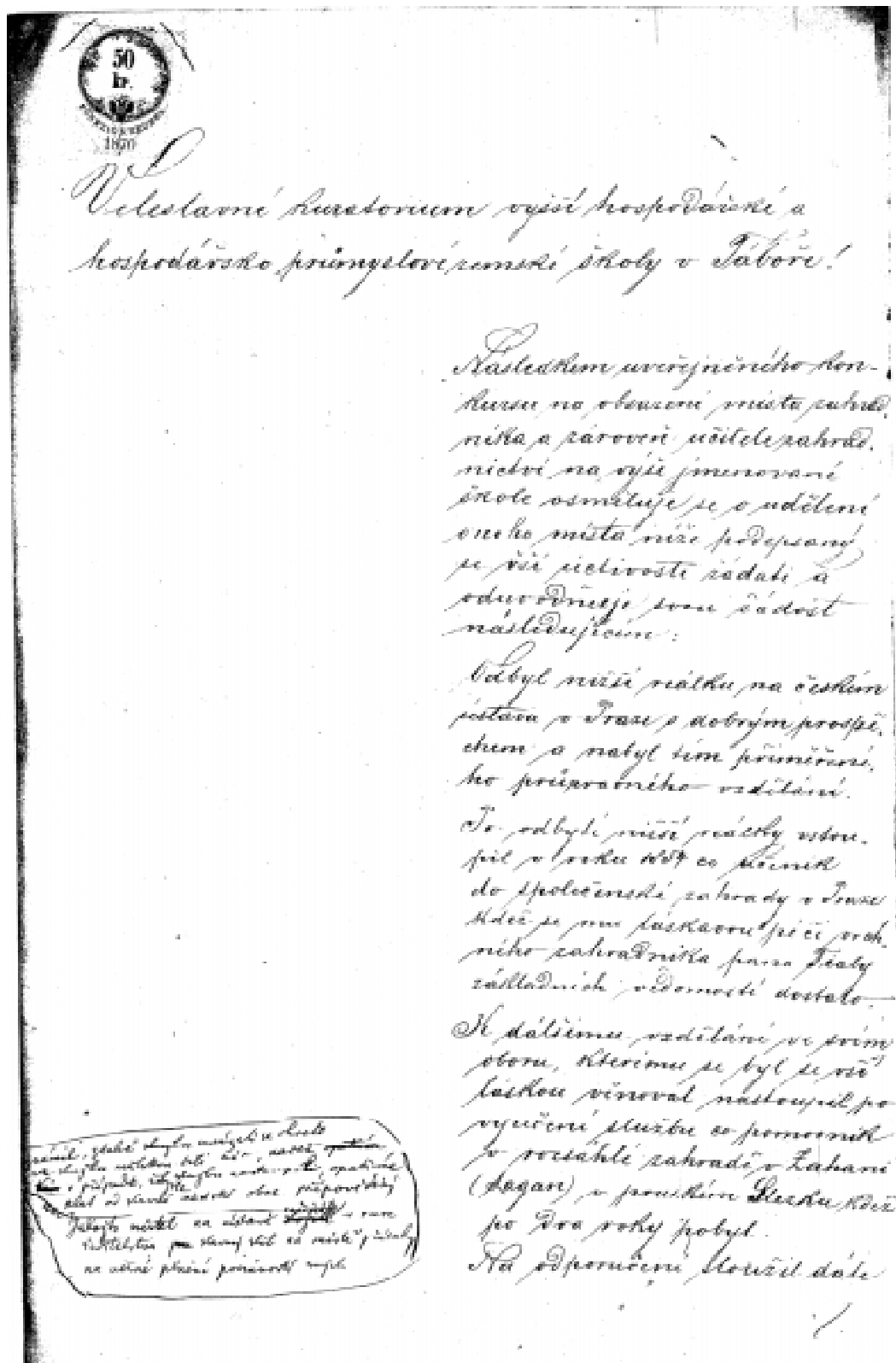
⁹⁵ Záhadou zatím zůstává Jaroslav narozený 1. ledna 1871, jehož matkou byla Kateřina Šťastná, sestra Karlovy manželky Marie. V korespondenci Karla Němce s otcem a bratrem se o Jaroslavovi píše jako o Karlovu synovi. Jeho jméno je uvedeno mezi ostatními vnoučaty na úmrtním oznámení Josefa Němce z roku 1879, není však na Karlově úmrtním oznámení v roce 1901. Jaroslav se narodil v Táboře, kde byl zapsán do knihy narozených, jméno jeho otce zde není uvedeno. Opisy tábořských matrik jsou uloženy v SOA Třeboň v pobočce Jindřichův Hradec. K tomu blíže Kokešová, c.d. O pohřbu Karla Němce Březina, c.d., s. 53. Úmrtní oznámení Karla Němce je uloženo v LA PNP v osobním fondu Boženy Němcové.

⁹⁶ SÚA Praha, fond ZV III 1874–1928, sign. XVI-6, kart. 6908 a 6914. Spisy týkající se pomologického ústavu jsou též ve fondu ČZS, sign. XI, 18/1-3, kart. 174.

⁹⁷ Knihovna SÚA, Výroční zpráva za školní rok 1898/99.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Dopis Karla Němce z 20. května 1870, kterým se přihlásil do konkurzu na místo zahradníka na Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové škole v Táboře.

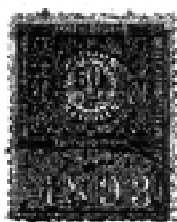
Hart Némec

sind ferner bestätigt, daß es die
 gesammte Gastenkunst nicht nur voll,
 sondern vorzüglich, sondern daß es auf die
 beste Befähigung besitzt als Obermeister
 vorgebildet zu werden und anzusehen die
 selben als solchen mit der größten Bereit-
 willigkeit & gelassener Ruhe sich.

Prag den 10. Dezember 1868

Josef Völkel
 Obermeister
 des böhmischen Grades,
 der Gesellschaft.

Přihláška Karla Němce na místo ředitele Zemského pomologického ústavu v Troji
z 28. července 1895.

Vysocestarý zemský výbori!

Žádáje účinně za udělení místa ředitele při zemském pomologickém ústavu v Troji, odůvodňuji tuto žádost svou následujícími důvody:

1) Narodil jsem se r. 1839 v Litomyšli, kde dělal starý c. k. finanční komisař. Po abdikování císaře c. k. císaře reálně vstoupil jsem následkem dohlášení se choroby do práce zahradnictví ve společnosti zahrady, tehdy pod spíše známého odborníka J. Flady. To vyvíš mi nastoupil jsem studijní cestu do Německa, kde pobýval jsem více lety roků. Navrátil jsem se r. 1861 do své vlasti, byl jsem jmenován na přímou v městečku panství zahradník, na se mně r. 1869 p. dostalo dovozu samostatného místa u hraběte Kunstkého v Chlumci nad Roubou. Roku 1870 dne 10. května byl jsem jmenován učitelem pomologie a letem by na vyvíš zemské hospod. školy v Táboře, kde až do dnes působím. Přes 30 let učím čerstvosti, co jako učitel na zemědělském ústavu působím, staral jsem se vždy prakticky a zejména o porovnání ovocnictví se vlastními, své dokazují četná vyznamenání (diplomy a medaile) jichž se mi dostalo na různých výstavách, a letích těch přidávaných. Těch i ovocnických kurzy mnohý pořádání (v Solaněch, Litomyšli, Bystřici, Hlatarech, Rokytněch, Hlívěch, Rubešově, po svazích - Táboře) těšily se úspěšným úspěchem.

Že jsem byl od svých představených i jinak uznán, ba i vyznamenán, svědčí i ta okolnost, že jsem byl letního roku povolen k zkušební komisi do komise jmenované Českým ministerstvem práce, pro zkušební kandidaturu pro ovocnictví, vinařství a skleníčnictví v Praze.

2) Dovolují se poukázat i na to, že jsem byl i literárně činným, napsal několik pojednání do odborných listů

vrátit se do „Matematiky“, a sebrat rozsáhlý
materiál ze svých dlouholetých zkušeností, hodlám jej
publikovati, jakmile nalozím trochu klidu.
Jsa tedy obzorův zkušeností, směřuji se poukázat
ještě k tomu, že se tím úplnému zdešení a že by
obdržeo místo vyprávění, větší síly své vinou
rozvětluje ústavu.

V Praze, dne 28. února 1895.

Karel Kerner.

ZUSAMMENFASSUNG

„HOCHACHTUNGSVOLL ...“ ZUR WIRKUNG VON KAREL NĚMEC AUF DER WIRTSCHAFTLICHEN UND WIRTSCHAFTSTECHNISCHEN OBERSCHULE IN TÁBOR UND IM POMOLOGISCHEN INSTITUT IN TROJA

Helena Kokešová

Die Autorin hat der Persönlichkeit von Karel Němec (1839–1901), dem zweitgeborenen Sohn Božena Němcová, die Studie Des Karel Němec Wanderjahre gewidmet, darin sie sich vor allem mit der auf den Wegen nach Arbeit und Erfahrung verbrachten Jugend beschäftigte. Während der Arbeit auf dieser Studie entdeckte sie im Staatlichen Zentralarchiv in Prag eine Menge Archivalien, die bisher von niemandem ausgenützt wurden und die eine Reihe von unbekannten Tatsachen im Lebenslauf Karels aufzuhellen und einige Fehler und in der bestehenden Literatur überdauernden Ungenauigkeiten zu beheben halfen.

Auf Grund des Archivmaterials aus den im Staatlichen Zentralarchiv aufbewahrten Beständen Zemská hospodářská akademie v Táboře (Wirtschaftliche Landesakademie in Tábor), Zemský pomologický ústav v Troji (Pomologisches Landesinstitut in Troja), aber auch Zemský výbor (Landesausschuss) und Český zemský snem (Böhmischer Landtag) und mit der Ausnutzung der Angaben aus der bestehenden nichtallzu umfangreichen Literatur versuchte die Autorin Karels Lebensschicksale in den Jahren 1870–1901 – also in der Zeit seiner Wirkung auf der Wirtschaftlichen und wirtschaftstechnischen Schule in Tábor und im Pomologischen Institut in Troja – zu erklären und seine Bedeutung zu würdigen.

Auf der wirtschaftlichen Schule in Tábor wirkte er vom 11. Juli 1870, wann er als Gärtner und Lehrer des Gartenbaus eintrat. Er unterrichtete aber auch Botanik und Schönschreiben. Außer der pädagogischen Tätigkeit nahm er in den Jahren 1870–1895 an der Entstehung und Verbreitung des botanischen Gartens teil, er gründete einen Weinberg, eine Obstbaumschule und unzählige private Gärten, hielt Instand und verbreitete die Stadtparke. Für seine fachliche Tätigkeit bekam Karel zahlreiche Medallien und Anerkennungen und schließlich wurde er als Direktor des Pomologischen Instituts in Troja angestellt. Als Pädagoge setzte er sich dafür ein, dass der Unterricht zur Einheit von dem gesprochenen Wort, der Hilfsmitteln und der Praxis würde. Er bestrebte die Modernisation des Unterrichts, beträchtenswert war seine Vorrichtung zur

Demonstration der mikroskopischen Präparate in den Pausen immer zwischen zwei Vorlesungen. Als Direktor des Pomologischen Instituts bildete er eine Menge von Fachmännern im Bereich der Pomologie und des Weinbaus aus, unternahm eine Reihe von Dienstreisen durch Böhmen, wobei er an Obstbaukursen teilnahm, und hielt viele Vorlesungen im Institut.

Das Studium der Archivalien ermöglichte eine Einsichtnahme auch in die Eigentumsverhältnisse eines Angehörigen der mittleren Schicht der Gesellschaft. Karels materielle Verhältnisse waren trotz seiner Angehörigkeit zu dieser Schicht nicht besonders gut. Während der ganzen Zeit seiner 25-jährigen Wirkung in Tábor erlangte er durch ein seltsames Zusammentreffen von Umständen die definitive Ernennung nicht, und so konnte er sich nicht unter die ordentliche Mitglieder des Lehrkörpers einreihen und damit verbundene materielle Gewährleistung erreichen. Da er eine zahlreiche Familie hatte, wurde er gezwungen, viele Gesuche um seine definitive Ernennung zu vorlegen. Nach dem negativen Ergebnis legte er dann die Gesuche um außerordentliche Unterstützungen und verschiedene Erleichterungen vor. Mir der finanziellen Not kämpfte Karel auch nach seiner Anstellung als Direktor des Pomologischen Instituts in Troja.

Das Leben Karels war nicht leicht, trotzdem wurde er zu einem anerkannten Fachmann, wie sich es seine Mutter einmal wünschte. Sie wartete zwar vergeblich auf seine Beiträge in der Zeitschrift Živa, wozu sie ihn während des Aufenthalts in Potsdam einigemal aufforderte. Doch erfüllte er – aber mit einer vieljährigen Verspätung – auch diesen Wunsch seiner Mutter und veröffentlichte einige fächliche Abhandlungen.

Karel hatte nach der fächlichen Seite auch Einfluss auf seinen jüngeren Bruder Jaroslav, der in Russland ein anerkannter Obstbauer und Pomologe wurde. Im Jahre 1895 wurde er von der Regierung nach Nordamerika geschickt, um sich mit dem dortigen Obstbau und vor allem mit der Industrieausnutzung des Obstes bekannt zu machen. Die Familie Němec war auch mit dem europäisch berühmten Veredler-Pomologen J. E. Proch verwandt. Der beschäftigte sich mit der Kreuzung der Obstbäume und benannte einen der gezüchteten Apfelbäume nach Karel Němec. Die Söhne Božena Němcová gingen zwar nicht in die Geschichte des tschechischen Schrifttums ein, aber sie sicherten sich eine dauerhafte Position in der Geschichte der tschechischen und Jaroslav auch der russischen Pomologie.